

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

[ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ—ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΑ—ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΗ]

ΠΑΓΙΩΣΙΣ ΤΩΝ ΔΑΝΕΙΩΝ

ΤΟΥ 1824 ΚΑΙ 1825.

“Όταν αναλογισθῆ τις, ὅτι ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν μεταβιάζονται τὰ χρεώγραφα τῶν ἡμετέρων δανείων τοῦ 1824 καὶ 1825, φέροντα τὴν ἄ τι μ ο ν σφραγίδα τοῦ μὴ πληρόντος κακῆς πίστεως ὀφειλέτου, δύναται νὰ ἐννοήσῃ κατὰ βάθος ὅλην τὴν σημασίαν τῆς ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ δεκαετηρίδος εἰς δεκαετηρίδα προϊούσης συντριβῆς τῆς Ἑλληνικῆς ὑπολήψεως. Πρόκειται περὶ 24 $\frac{1}{2}$ χιλ. χρεωγράφων, ἀξίας 2 $\frac{1}{2}$ σχεδὸν ἑκατομμυρίων λιρῶν στερλινῶν, τὰ ὅποια ὅσον καὶ ἂν βαθμηθὸν διὰ πάσης περιπετείας συνεκεντρώθησαν, πάντοτε ὅμως εὐρίσκονται εἰς τόσας χεῖρας, ὅσαι ἀρκοῦσι ὅπως ἀπὸ τοῦ στόματος ὑπερχιλίων οἰκογενειῶν διαιωνίζηται ἡ δυσφημία τῆς Ἑλλάδος. Πόσον ἡ οἰκονομικὴ αὐτὴ ἐποψίς κανονίζει τὰς διεθνεῖς σχέσεις, ἀπόδειξις τὰ προτελευταῖα ἐν Ἀγγλίᾳ συμβάντα ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν περιπλοκῶν. Οἱ ἀπατηθέντες δανεισταὶ τῆς Τουρκίας παρ’ ὀλίγον νὰ ποιήσωσιν, ὑπὸ τὸ στενὸν ἔμβλημα τοῦ φιλανθρωπισμοῦ, μείζονα κακὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς τῶν ὅσα ἠδύνατο μόνῃ ἡ Πανσλαυιστικὴ πανουργία, ἐκτὸς ἐὰν ὑποτεθῆ ὅτι εἰς τὴν διακοπὴν τῆς πληρωμῆς τῶν Τουρκικῶν χρεῶν ἔθεσε καὶ αὐτὴ τὸν ἀπονήρευτον δάκτυλον τῆς.

Κατ’ ἐπανάληψιν ἡ Οἰκονομικὴ Ἐπιθεώρη-
ΕΤΟΣ 4—ΦΥΛ. 46—ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1876. 28

σις (φυλ. 16ον, 30ον, 37ον,) ἐπραγματεύθη περί τοῦ ζητήματος τῶν ἐθνικῶν τούτων δανείων. Ἡ νομιμότης αὐτῶν οὐδεμίαν ἐπιδέχεται σπουδαίαν ἀμφισβήτησιν. Ἐρρέθη μετὰ τινος ἐλαφρότητος, ὅτι ἐπιβαρύνουσι οὐχὶ μόνον τὴν ἐλευθερωθεῖσαν Ἑλλάδα ἀλλ' ἅπασαν τὴν κατὰ τὸ 1824 καὶ 1825 κρατοῦσαν εἰς τὰς χεῖρας τὰ ὄπλα τῆς ἐπαναστάσεως μερίδα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Πλὴν μήπως τὰ μεταξὺ τῆς τότε Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν δανειστῶν αὐτῆς συμβόλαια ἐξήρτησαν τὸ κῦρος τῶν ἐκδοθεισῶν ὁμολογιῶν ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῶν ἀποκτηθησομένων γαιῶν; Ἡ κατὰ ποσὸν ἐπιτυχία τῆς ἐπαναστατικῆς τοῦ 1821 ἐπιχειρήσεως ἔχει τόσην ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐπιρροὴν ὅσην καὶ ἐπὶ κοινῆς βιομηχανικῆς ἢ ἐμπορικῆς ἐπιχειρήσεως. Ὁ δανειζόμενος ἀλλότρια, ἀνεξαρτήτως τοῦ πορίσματος τῆς ἐπιχειρήσεως του, πληρόνει ἢ πτωχεύει, χρεωκοπεῖ ἢ αὐτοχειριάζεται.

Ὅπως ἀπεδείχθη ἄλλοτε, ἡ ἐθνικὴ τῆς Ἑλλάδος συνείδησις ἐξηγεῖ ἱκανῶς τὸν ἐπὶ τοῦ προκειμένου δρόμον τῆς τιμῆς. Ὑπάρχει ὁμως τοιαύτη περί τὸ ζήτημα πολιτικὴ ἀσυναρτησία, ὥστε ὁ φεύγων ἐπὶ ματαίῳ χρόνῳ μεταβάλλεται εἰς βαρύτερον φορτίον πρὸς τὰς νεαρὰς τῆς χώρας δυνάμεις. Ἐνῶ ἡ οἰκονομία τοῦ ἔθνους προάγεται καὶ ἡ ἐσωτερικὴ πίστις αὐτοῦ ἐμπεδοῦται, τὰ δάνεια τοῦ 1824 καὶ 1825 ἀποτελοῦσιν εἶδος τι Σινικοῦ διὰ τὴν Ἑλλάδα τείχους, χωρίζοντος αὐτὴν ἀπὸ τῆς διεθνούς πίστεως τῆς Εὐρώπης. Τοιαύτη κατάστασις ἦτο ἱκανὴ ὅπως προσελκύσῃ πολλὰς εἰς θεραπείαν τῆς φιλοδοξίας. Καθόσον ὁμως γνωρίζω, οὐδεὶς ἀκόμη τῆς Ἑλλάδος πολιτικὸς ἀνέγραψεν αὐτὴν εἰς τὸ πρόγραμμά του. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ἑλλάς, ὡς παρημελημένη ὄρφανή, ἴσταται ἐκτὸς τοῦ πιστωτικοῦ μεγάρου τῆς Εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας, περιμένουσα τὸν ἄνθρωπον ὅστις θὰ τὴν εἰσαγάγῃ ἐπὶ τέλους ἐν αὐτῷ. Ὅχι ὅτι ἔλειψαν διάφορα μέχρι σήμερον σχέδια νὰ ἐκτυλιχθῶσιν ἐν τῇ διοικητικῇ τοῦ τόπου σφαίρα, ἀλλ' ὅτι ἔχει

καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἀνάγκη τοῦ Ἡρακλέους αὐτῆς, ὅστις ἀκόμη δὲν εὐρέθη.

Αἱ μέχρι τοῦδε ἀπόπειραι τῆς Ἑλλάδος εἰς διαρρύθμισιν τῶν δανείων τοῦ 1824 καὶ 1825 περιβάλλονται ὑπὸ τῆς χαρακτηριστικῆς ἀτυχίας ὅτι ὄζουσιν, ἐξ ἀποστάσεως 100 λευγῶν, ὀρέξεως πτωχευτικῆς. Διότι τὸ ἄλλο π.χ. εἶναι τὸ σχέδιον τῆς ἐν Αἰγίνῃ ἐπιτροπῆς τοῦ 1829⁽¹⁾, τὸ ὁποῖον κατεβίβαζε τὴν πραγματικὴν ἐκ τῶν συμβολαίων ἐθνικῆν ὀφειλὴν ἀπὸ 2,224,800 λιρ. στερλ. εἰς 4,354,607; Καὶ ὁμως τὸ σχέδιον τοῦτο ἦτο πάλιν μετριώτερον ἀπέναντι τοῦ ἐν ἔτει 1864 διατυπωθέντος, διότι τοῦτο μόλις 446,960 λ. στ. ἔδιδεν ἐπὶ κεφαλαίου 2,234,800 λ.στ. καὶ 414,737½ ἐπὶ τῶν εἰς 4,147,375 λ.στ. ἀναβιβαζομένων τόκων αὐτῶν. Ὅταν κατὰ τὸ 1866 διετυπώθη ἕτερον σχέδιον δίδον εἰς ἐξόφλησιν κεφαλαίου καὶ τόκων (ὅλον ὑπὲρ τὰ 7 ἑκατομ. λ.στ.) 570,000 λ.στ. ἕκαστος δύναται νὰ ἐννοήσῃ τὴν πληγὴν, τὴν ὁποίαν γενομένη τοιαύτη πρότασις ἐν Λονδίῳ ἠνέωξε εἰς τὸ σῶμα τῆς διεθνούς πίστεως τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὸ 1867 ἀνεβιβάσθη ἡ προσφορὰ εἰς 1,000,000 λ.στ., τὴν ὁποίαν ἐδέχθησαν μὲν τινες τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ δανειστῶν, ἀπέκρουσαν δὲ ἀποτόμως οἱ λοιποὶ καὶ ἰδιαίτερος οἱ ἐν Ὀλλανδίᾳ. Τὸ σχέδιον τοῦτο δις ὑπεβλήθη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βουλὴν (1867 καὶ 1868) ἄνευ πρακτικῆς συνέπειας. Τέλος ὑπάρχει καὶ πρόσφατον, πρὸ ὀλίγου ἐπίσης ὑποβληθὲν εἰς τὴν Βουλὴν, διὰ τοῦ ὁποῖου προσφέρονται 1,200,000 λ.στ. Ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῆς ἀριθμητικῆς προόδου τῶν προσφερομένων ποσοτήτων, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1866 ἡ διοικητικὴ τοῦ προκειμένου θέματος ἐποψίς οὐσιωδῶς ἐτροποποιήθη, ὅπερ οὐσιωδέστατον σύμπτωμα διὰ τὴν μέλλουσαν ἀνάπτυξιν.

Τὸ κατ' ἐμὲ ὑποθέτω αὐτὴν ἐπὶ τῆς εὐρείας ὁδοῦ τῶν

(1) Ἰδ. Οἰκονομικὴν Ἐπιθεώρησιν φυλ. 37ον, Μαρτίου 1876, σελ. 42.

οικονομικῶν ἰδεῶν. Ἐνῶ δὲν ἐννοῶ πῶς εἶναι δυνατόν εἰς ὀφειλέτην σεβόμενον ἑαυτὸν νὰ πραγματευῆται τοιαύτας ἐκπτώσεις, εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν οὐδὲ θέλει κἄν νὰ ἀκούσῃ λόγον περὶ τῆς ἐπιζομένης ἐπὶ πτωχεύσεων σφραγίσεως τῆς περιουσίας αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου αἱ κατὰ τὴν τελευταίαν πεντηκονταετίαν περιπέτειαι τῶν ἐν λόγῳ δανείων, ἢ λήξεις τῆς ἀρχικῆς προθεσμίας αὐτῶν, καὶ ἰδίως τὸ ἔξοχον συμφέρον τῆς ἐν τῷ μέλλοντι ἀνορθώσεως τούτων, τόσον διὰ τοὺς κατόχους τῶν ὁμολογιῶν, ὅσον καὶ διὰ τὸν δημόσιον τῆς Ἑλλάδος θησαυρὸν, παρέχουσι σπανίας εὐκολίας εἰς διευθέτησιν τοῦ ἀνά χειρας οἰκονομικοῦ ζητήματος, ὅπερ θέλομεν ἐν τέλει ἰδεῖ ὅτι δύναται νὰ συνδυασθῇ καὶ πρὸς ἐξαιρετόν τινα ἐκπολιτιστικὴν τῆς χώρας ἐννοιαν.

Ἐν πρώτοις ἀντὶ νὰ γίνηται λόγος περὶ πληρωμῆς τοῦ κεφαλαίου πτωχευτικῶς, διὰ τί νὰ μὴ προταχθῇ ἡ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν μεγάλων ἐθνικῶν δανείων πρακτικὴ τῆς παγιώσεως τοῦ κεφαλαίου τούτου; Ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι διὰ τινος οἰκονομικοῦ συνδυασμοῦ ἀνελάμβανεν ἡ Ἀγγλικὴ Τράπεζα νὰ πληρῶνῃ ἐν Λονδίῳ 3 τοῖς 0]0 ἐπὶ τῶν παγιωμένων χρεωγράφων τοῦ 1824 καὶ 1825, καθ' ὅσον ταῦτα ἀνανεοῦνται ἐπὶ τοιαύτῃ θάσει παγιότητος (μὴ πληρωμῆς δηλαδὴ τοῦ κεφαλαίου) καὶ ἐπὶ τοιαύτῃ θάσει τόκου (3 τοῖς 0]0), νομίζει τις ὅτι θὰ ἀπέμενεν εἰς κάτοχος παλαιῶν χρεωγράφων, ὅστις δὲν θὰ ἔσπευδε νὰ τὰ ἀνταλλάξῃ πρὸς νέα;

Ἡ μετολλάθις τῆς Ἀγγλικῆς Τραπεζῆς ἢ ἄλλου τινος μεγάλου πιστωτικοῦ καθιδρύματος, ἣτις δύναται νὰ κανονισθῇ στερεῶς ἀπὸ τραπεζικῶν σχέσεων μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Λονδίνου, θὰ χρησιμεύσῃ εἰς τοῦτο ἰδιαιτέρως, ὅτι θὰ προσεγγίσῃ τὴν Ἑλλάδα, καθόσον δέδοται εἰς τὰς τοπικὰς καὶ γενικὰς περιστάσεις, πρὸς τὴν μεγάλην πίστιν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, τῶν ὁποίων τὸ πάγιον χρέος διὰ τῶν διαδοχικῶν ὑποτιμήσεων τῶν τόκων αὐτῶν ἐφθασε τὸ ὄριον 3 τοῖς 0]0, ἐνῶ ἡ τιμὴ τοῦ κε-

φαλαίου τῶν χρεωγράφων εἶναι (Ὀκτώβριος 1876) $96 \frac{1}{2}$ τοῖς 0]0 ὅσον ἀφορᾷ τὰ Ἀγγλικά, καὶ $71 \frac{1}{10}$ τοῖς 0]0 ὅσον ἀφορᾷ τὰ Γαλλικά (Νοέβριος 1876).

Τοιαύτη κατὰ τὰ χρεώγραφα τοῦ 1824 καὶ 1825 οἰκονομικὴ ἐργασία ἤθελεν ἀναβιβάσει εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τὰ συμφέροντα τῶν κομιστῶν αὐτῶν, ὅσον ὑποδεικνύει ἡ ἐνεστῶσα ἐλλεινὴ τιμὴ αὐτῶν, 13 τοῖς 0]0. Δώσατε τόκον 4 τοῖς 0]0 καὶ ἡ τιμὴ θὰ ἀνασηκωθῇ ἐπαισθητῶς. Δώσατε 2 τοῖς 0]0, θὰ ὑπερδιπλασιασθῇ. Δώσατε 3 τοῖς 0]0, θὰ ὑπερτριπλασιασθῇ. Μόνη ἡ οἰκονομικὴ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1862 ἐλπὶς τὴν ἀννεβίβασε διὰ τινα χρόνον, ἐν ἔτει 1863, εἰς 40 τοῖς 0]0. Βεβαίως δὲν ἀποβλέπω ἐπὶ τόκῳ 3 τοῖς 0]0 εἰς τὴν ὑψῶσιν τῶν Ἑλληνικῶν νέων παγίων χρεωγράφων μέχρι τῆς τιμῆς τῶν $71 \frac{1}{10}$ τοῖς 0]0 τῶν Γαλλικῶν, πολὺ ὀλιγώτερον τῶν $96 \frac{1}{2}$ τοῖς 0]0 τῶν Ἀγγλικῶν. Ἀλλ' ἤθελεν εἶσθαι ἐντελῶς ἀνωφελὲς νὰ ἀποδείξῃ τις ποίαν οἰκονομικὴν σημασίαν θέλει ἐξασκήσῃ ἐπὶ τοῦ ζητήματος ἡ ἀναβίβασις τῆς ἐνεστῶσης τιμῆς τῶν Ἑλληνικῶν χρεωγράφων, ἀπὸ 13 τοῖς 0]0 εἰς 50 καὶ ἐπέκεινα. Ὑποτιθεμένου ὅτι ἡ ὑπερτίμησις τῶν νέων χρεωγράφων ἡμῶν σταματᾷ εἰς τὰ ὄρια τῶν 50 τοῖς 0]0, οἱ ἀγορασταὶ αὐτῶν λαμβάνοντες ἐπὶ ὀνοματικῆς ἀξίας 100 τόκον 3, πράγματι θὰ λαμβάνωσιν 6 τοῖς 0]0. Νέα περίστασις ἰδιαιτέρας ἐνθαρρύνσεως τῶν ἡμετέρων δανείων καὶ ἐπομένως περαιτέρω ἔτι ὑψώσεως αὐτῶν, μέχρι τοῦ ὀρίου καθ' ὃ ἰσορροποῦσιν ἐν Λονδίῳ καὶ Ἀμστελδοάμῳ οἱ τόκοι τῶν χρηματικῶν εἰς χρεώγραφα τοποθετήσεων, ἀναλόγως τῆς ἀσφαλείας αὐτῶν.

Διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς οἰκονομικῆς ταύτης ἰδέας ἀπαιτοῦνται κατ' ἔτος 66,750 λ.ς. ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι τὸ καθυστερούμενον κεφάλαιον ἀποτελεῖται ἐκ 2,224,800 λ.ς. κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῆς ἐν ἔτει 1829 Ἑλληνικῆς ἐκκαθαρίσεως. Ἐπὶ τῇ θάσει δὲ τῶν ὑπολογισμῶν τῶν κατόχων τῶν

χρεωγράφων, αναβαζόντων εις 2,459,000 λ. στ. τὸ καθυστερούμενον κεφάλαιον, απαιτοῦνται ἐνιαυσίως 73,800 λ. στ. Λαμβάνω ὡς βάσιν τὸν τελευταῖον ὑπολογισμὸν καὶ ὅτι ὁ προϋπολογισμὸς τῆς Ἑλλάδος πρόκειται νὰ ἐπιβαρυνθῇ τοιοῦτοτρόπως διὰ δρ. 2,077,285. Ἡ Ἑλλάς πρέπει νὰ πληρώσῃ αὐτὸ τὸ χρέος διὰ πόρων εἰδικῶν, τοὺς ὁποίους πρὸ πάντων πρέπει νὰ ἐννοήσωσι ὅσα μέρη ὠφελήθησαν ἰδιαιτέρως ἐκ τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων, εἰς ἣν τόσον συνετέλεσαν τὰ δάνεια τοῦ 1824 καὶ 1825 διὰ τῆς ἐπὶ τῶν τυχῶν τῆς ἐπαναστάσεως μετοχῆς αὐτῶν.

Ὅταν ἡ Ἑλληνικὴ ἐπικράτεια πληρώνη κατ'ἔτος 5 $\frac{1}{2}$ ἑκατομ. δρ. διὰ τὰ μετὰ τὸ ἔτος 1862 ἄκαρπα δάνειά της, δὲν δύναται νὰ ἀποδειλιάσῃ ἐνώπιον τῆς πληρωμῆς δύο ἑτι ἑκατομμυρίων, εἰς τὰ ὁποῖα ἐνέχονται δύο μέγιστα ἀγαθὰ, ἡ τιμὴ της καὶ τὸ μέλλον της. Ὑποθέτω τὸ μέγα ἀποτέλεσμα, ὅπερ τοιαύτη διευθέτησις τῶν ἡμετέρων πρώτων δανείων θὰ ἐξήσκει ἀμέσως ἀπέναντι τῆς περίξ ἡμῶν χρεωκοπημένης Ἀνατολῆς! Πᾶσα περίοδος κανονικῆς πληρωμῆς τῶν τόκων θὰ ἦτο νέα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐνίσχυσις ὑπὸ τὴν κραταιοτέραν τῶν ἐπόψεων, τὴν οικονομικὴν. Ἡ ἀμοιβὴ δὲ τῆς τιμιότητος δὲν θὰ ἦτο μακράν. Καὶ ἡ πιστωτικὴ κοινωνία, τὴν ὁποίαν θὰ ἠνοιγε βαθμηδὸν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Δύσεως, θὰ ἐπηρεάζε τὴν Ἀνατολήν, ὅπως τὸ ἐννοοῦσι τὰ λελογισμένα ὑψηλά τῶν ἐθνικοτήτων συμφέροντα, ἐκ μακρᾶς δηλαδὴ χειρὸς καὶ ἀπὸ συνεταιρισμοῦ τῶν διεθνῶν συμφερόντων. Πόσα ἠδύνατο τις νὰ γράψῃ ἐπὶ τῶν συνδυασμῶν καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς οικονομικῆς ταύτης πολιτικῆς!

Μέχρι τοῦδε ἐπραγματεύθημεν περὶ τοῦ κεφαλαίου τῶν δανείων τοῦ 1824 καὶ 1825 καὶ τῶν ἐν τῷ μέλλοντι τόκων αὐτῶν. Ἄλλ' ὑπάρχουσι καὶ τόκοι τοῦ παρελθόντος, τοὺς ὁποίους καθυστεροὶ ἡ Ἑλλάς. Μήπως διὰ τοῦτο εἶναι ὀλιγώτερον πληρωτέοι; Οἱ τόκοι οὗτοι ὑπελογίζοντο μέχρι τέλους τοῦ ἔτους 1863 ἐπὶ κεφαλαίου ἐξ

ἀμφοτέρων τῶν δανείων 2,234,800 λ.στ. εἰς 4,147,375. Ἄλλ' ὡς προερέθη οἱ κάτοχοι τῶν ἡμετέρων χρεωγράφων ἀναβιβάξουσι τὸ ποσὸν αὐτῶν εἰς 2,459,000 λ. στ. Ἐπομένως μέχρι τέλους 1876 οἱ καθυστερούμενοι τόκοι δύνανται νὰ ἀναβιθασθῶσιν εἰς 6 περίπου ἑκατομ.λ.στ. Διὰ τὴν πληρωμὴν τῶν λιρῶν τούτων θὰ ἀπετεινόμεν εἰς τὸ ἐκ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἀδιακόπως ἐκπεμπόμενον μεταναστευτικὸν ρεῦμα. Θὰ διήρουν μέρη τινα τῆς χέρσου πλήν καλλιεργησίμου δημοσίας γῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς τόσους κλήρους, ὅσοι κατὰ τὴν τρέχουσαν τιμὴν ἠδύνατο νὰ ἀποτελέσωσι τὸ καθυστερούμενον ποσόν, θὰ ἐξέδιδον ἀναλόγους τίτλους ὑπὲρ τῶν κατόχων τῶν παλαιῶν χρεωγράφων καθ' ὅσον οὗτοι θὰ ἀνενέουν αὐτὰ διὰ τῶν νέων παγίων, καὶ ἓνα ὄρον θὰ ἔθετον πρὸς τὴν πραγματοποίησιν αὐτῶν, τὴν πραγματικὴν τούτέστι μετὰβασιν ἐν Ἑλλάδι Εὐρωπαϊῶν ἀποίκων κομιστῶν αὐτῶν.

Ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ πρότασις ἔχει τι παράδοξον· ἴσως μάλιστα οἱ κάτοχοι τῶν παλαιῶν χρεωγράφων εἶναι ἀηλιπισμένοι ὅσον ἀφορᾷ τοὺς τόκους τοῦ παρελθόντος. Ἐπειτα ἔρχονται αἱ δυσχέρειαι τῆς πρὸς τὴν ἡμετέραν χώραν στροφῆς τοῦ μεταναστευτικοῦ τῆς Εὐρώπης ρεύματος. Καὶ ὅμως ἐν τῇ προτάσει ταύτῃ περιέχεται εὐρυτάτη ἐννοια ἀποικιακῆς πολιτικῆς. Καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ συντομωτέρα ἐπιζητεῖται διὰ τῆς Ἑλλάδος ἀνατολικὴ σιδηροδρομικὴ συγκοινωνία ὑποθέτω τοῦ Ἰρλανδικοῦ καὶ Ὀλλανδικοῦ πληθυσμοῦ τὴν ἐπικουρίαν καὶ τὴν ὠφέλειαν παρὰ τῇ Πύλῳ ἢ τῇ Λαυριωτικῇ, τῷ Ἴσθμῳ τῆς Κορίνθου ἢ τῇ Κωπαίδι. Διὰ τὰς γενικὰς ἐν τῷ τόπῳ συνεπείας ἀρκεῖ ἡ ἀδιάλειπτος ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐκτύλιξις τοῦ μεγάλου μυστηρίου τῶν ἀνθρωπίνων τυχῶν. Ὁ ἐποικισμὸς καὶ ἡ ἐπιτυχῆς τῶν φυλῶν ἀνάμιξις ἀποτελοῦσι τὸν ἀγρὸν ἐφ' οὗ ἡ Θεία Πρόνοια σπεῖρει τὸ ἐθνικὸν μεγαλεῖον.

ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ.

Α'.

Ἐν ταῖς ἐπιστημονικαῖς ἐρευναῖς, ὡς ἐν τῇ βιομηχανίᾳ, ἢ τῶν ἔργων διαίρεσις εἶναι εἰς ἐκ τῶν οὐσιωδῶν ὄρων τῆς προόδου, δέον λοιπὸν ἐκάστη τάξις τῶν διαφόρων φαινομένων ἐπὶ τῶν ὁποίων περιστρέφονται αἱ ἐρευνᾶσαι αὐταὶ ν' ἀποτελῆ τὸ ἀντικείμενον διαστελλομένης ἐπιστήμης, καθόσον τοῦλάχιστον τὸ ἐπιτρέπει ἡ φύσις τῶν ὑπὸ σπουδῆν πραγμάτων.

Ἐμέμφθησάν τινες πολλάκις τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν ὅτι δὲν ἠδυνήθη νὰ προσδιορίσῃ τὰ ὅρια τῆς κυριαρχίας τῆς, ἢ ὅτι τὰ ὑπερεπήδησε πολλάκις πρὸς ἀνίχνευσιν τάξεώς τινος γεγονότων ἀνηκόντων εἰς ἄλλας κοινωνικὰς ἐπιστήμας, τὴν πολιτικὴν, τὴν νομοθεσίαν, τὴν ἠθικὴν, ἀλλ' αἱ μομφαὶ αὗται, καὶ τοὶ ἐνίοτε διατυπωθεῖσαι ὑπὸ ἐξόχων διανοιῶν καὶ προσέτι ὑπὸ οἰκονομολόγων, εἶναι συνέπεια ἰδεῶν κατὰ τι συγκεχυμένων ἐπὶ τῆς φύσεως ἢ τῶν σχέσεων τῶν κοινωνικῶν ἐν γένει φαινομένων, διότι μικρὰ σκέψις ἀρκεῖ ἵνα ἐννόησῃ τίς εὐθὺς ὅτι τὰ φαινόμενα ταῦτα εἶναι τοσούτῳ στενῶς συνδεδεμένα πρὸς ἀλληλα ὥστε δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χωρισθῇ ἡ σπουδὴ ἐκάστου αὐτῶν δι' ἀνυπερβάτων ὁρίων, καὶ ὅτι ἡ τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν ἐκθεσις δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἐντελῶς ἄνευ κατωπευσεῶν τινων ἐπὶ τῶν κτήσεων τῶν ἄλλων.

Ἀδύνατον καθίσταται, ἐπὶ παραδείγματός, εἰς τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν νὰ παραστήσῃ ἡμῖν τίνες εἰσὶν αἱ αἰτίαι τῆς αὐξήσεως ἢ τῆς ἐλαττώσεως τοῦ πλούτου, μένουσα ξένη τῶν κτήσεων τῆς νομοθεσίας καὶ μὴ ἐκθέτουσα τὰ ἀποτελέσματα πλείστων νόμων, κανονισμῶν, πραγματειῶν, σχετικῶν πρὸς τὰ νομίσματα, τὸ ἐμπόριον,

τὰ ἐργαστάσια, τὰς τραπέζας, καὶ πρὸς τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις τῶν ἐθνῶν ἀλλὰ καὶ ὁ ἐπιστήμων ὁ περὶ τὴν νομοθεσίαν ἀσχολούμενος ἤθελε πραγματευθῆ ἀτελῶς περὶ τῶν νόμων μὴ παριστῶν τὴν ἐπιρροὴν ἣν δύναται νὰ ἔχωσιν ἐπὶ τῆς αὐξήσεως, τῆς διανομῆς ἢ τῆς ἐλαττώσεως τοῦ πλούτου. Ἐπίσης ἀδύνατον καθίσταται εἰς τὸν ἐπιστήμονα τὸν πραγματευόμενον περὶ τῶν ἀστικῶν ἢ πολιτικῶν θεσμῶν λαοῦ τινος, καὶ εἰς τὸν ἠθογράφον τὸν ἐρευνῶντα τὰς αἰτίας τῶν κακιῶν ἢ τῶν ἀρετῶν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ νὰ μὴ μεταβῶσιν ἀλληλοδιαχόχως ὁ εἰς ἐπὶ τῶν κτήσεων τοῦ ἐτέρου.

Αἱ ἠθικαὶ ἐπιστήμαι εἰσὶ συνδεδεμένα οὐ μόνον διὰ τῶν στενῶν σχέσεων τῶν ὑπαρχουσῶν μεταξὺ τῶν διαφορῶν τάξεων φαινομένων, τὰ ὅποια αὗται ἔχουσιν ἀποστολὴν νὰ καταστήσωσι γνωστὰ, ἀλλὰ προσέτι διὰ κοινοῦ τινος σκοποῦ τὸν ὁποῖον νομίζομεν ὅτι δυνάμεθα νομίμως νὰ προσδιορίσωμεν αὐταῖς, συνιστάμενον εἰς τὴν ὅσον οἶοντε ἐναργῆ ἐκθεσιν τῶν ἀληθῶν συμφερόντων τῶν κοινωνικῶν. Πᾶν ὅτι δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν ὡς πρὸς τὸν διακριτικὸν χαρακτῆρα αὐτῶν εἶναι ὅτι, κατὰ τὴν ἐπιδίωξιν τοῦ κοινοῦ αὐτῶν σκοποῦ, ἐκάστη αὐτῶν προώριστα ἵνα ἐνασχοληθῇ εἰς τοιαύτην τάξιν κοινωνικῶν φαινομένων μᾶλλον παρά εἰς ἄλλας, χωρὶς ὅμως νὰ δύναται ν' ἀμελῆ καθ' ὅλοκληρίαν καὶ τούτων. Οὕτω, ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ νομοθεσία ἐνασχολοῦνται ἰδίως εἰς πᾶν ὅ, τι ἀφορᾷ εἰς τὸν ὄργανισμὸν τῶν κοινωνικῶν ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς ἐθνικῆς ἀμύνης ἢ τῆς προστασίας τῶν προσώπων καὶ τῶν ἰδιοκτησιῶν, ἐρευνῶσαι καὶ προσδιορίζουσαι τὰ ὅρια τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἐλευθερίας ὄλων, τοὺς κανόνας τῆς δικαιοσύνης τοὺς ἐφαρμοστέους εἰς τὰς διαφορὰς τὰς ἀναφυομένας μεταξὺ τῶν ἰδιωτῶν κτλ. ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ διακρίνωσι καθαρῶς τὰ συμφέροντα τῶν κοινωνικῶν ὑπὸ τὰς ποικίλας ταύτας σχέσεις εἰμὴ ὀδηγούμεναι ὑπὸ τῶν φώτων τῶν παρεχομένων ὑπὸ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας καὶ τῆς ἠθικῆς.

Οὕτω προσέτι, ἡ Ἡθικὴ, ἐρευνῶσα τὰς ἕξεις ἢ τὰς μᾶλλον καταλλήλους εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν κοινωνιῶν ἀρχὰς ἰδιωτικῆς καὶ δημοσίας διαγωγῆς, δὲν δύναται νὰ παράσχη, ὡς πρὸς τοῦτο, σημεῖα ἀσφαλῆ μὴ ἔχουσα ὑπ' ὄψιν τὰς ἀληθείας τῆς Οἰκονομικῆς τάξεως. Οὕτω τέλος, ἡ Πολιτικὴ Οἰκονομία, περιστέλλουσα εἰδικώτερον τὰς ἐρεῦνας τῆς ἐπὶ τῶν φαινομένων δι' ὧν παράγεται, διανέμεται καὶ καταναλίσκεται ὁ πλοῦτος, δὲν δύναται νὰ παρίδῃ τὴν ἐπὶ τῶν φαινομένων τῆς τάξεως ταύτης ἐπιρροὴν τῶν πολιτικῶν θεσμῶν, τῆς νομοθεσίας καὶ τῶν ἠθῶν, χωρὶς νὰ περικλεισθῇ ἐν ἀγόνους θεωρίας.

Ἡ συνάφειν αὕτη τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν θέλει πάντοτε ἐμποδίσαι τὸ δοθῆναι ἐκάστη αὐτῶν ἰδιαιτέρως ὀρισμὸς περικλείων αὐτὴν ἐντὸς κύκλου ἀποκλειστικοῦ καὶ αὐστηρῶς διαγεγραμμένου, διότι, τὸ ἐπαναλαμβάνομεν, δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀπαγορεύσῃ τις εἰς αὐτὴν πᾶσαν ἐκδρομὴν ἐκεῖθεν τῶν διαγραφέντων εἰς αὐτὴν ὀρίων χωρὶς νὰ τὴν ἀκροτηριάσῃ· αὐτὸ δὲ τοῦτο, δι' ὃν λόγον εἶναι ἀληθὲς διὰ τὴν Πολιτικὴν Οἰκονομίαν, εἶναι ἐπίσης ἀληθὲς διὰ τὴν Νομοθεσίαν, τὴν Πολιτικὴν, ἢ τὴν Ἡθικὴν. Ἄλλ' ἂν δὲν ἦναι δυνατόν νὰ περισταλῇ ἀπολύτως ὁ χῶρος τῆς ἐρεύνης ἐκάστης τῶν ἐπιστημῶν αὐτῶν, εὐκόλος ἐστὶν ἡ διαστολή των ὡς ἐκ τῆς εἰδικότητος τοῦ σκοποῦ ὃν προτίθενται, ἢ δὲ εἰδικότητος τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας ὠρίοθη μετὰ τῆς προσηκούσης ἀκριβείας, συνίσταται δὲ, ὡς ἀνεφέραμεν, εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ γνωστὰ ἐν τῇ φύσει των, ταῖς αἰτίαις των καὶ τοῖς ἀποτελέσμασί των τὰ φαινόμενα τῆς παραγωγῆς, τῆς διανομῆς καὶ τῆς καταναλώσεως τοῦ πλούτου, μένουσα εἰς τοὺς γενικοὺς χαρακτῆρας τῶν φαινομένων αὐτῶν χωρὶς νὰ ἐνασχοληθῇ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν τεχνικῶν μέσων τῶν διαφόρων παραγωγῶν· συνίσταται ἐπίσης καὶ πρὸ πάντων ἡ εἰδικότης αὕτη τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας εἰς τὸ νὰ μᾶς φωτίσῃ ὅσον οἶοντε πλείοτερον ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν ὄρων οἵτινες εἰσὶν εὐνοϊκοὶ ἢ ἐπιβλα-

βεῖς εἴτε εἰς τὴν γονιμότητα τῆς γενικῆς παραγωγῆς, εἴτε εἰς τὴν δικαίαν διανομὴν τῶν προϊόντων, εἴτε εἰς τὴν ἐπιφελῆ χρῆσιν αὐτῶν.

Ἐὰν τοιοῦτος ἐστὶ τῶ ὄντι ὁ εἰδικὸς σκοπὸς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας, — καὶ πιστεύομεν ὅτι δύσκολον ἤθελον εἶσθαι νὰ τὸ ἀμφισβητήσῃ τις — θέλομεν ἀναγνωρίσει, ὅτι ὀλίγον ὠφελεῖ νὰ τῇ ἐπιζητήσωμεν ἄλλους ὀρισμοὺς· οὕτω πῶς διαστέλλεται ἀρκούντως ἀπὸ τῶν ἄλλων κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, χωρὶς ὁ χῶρος τῶν ἐρευνῶν τῆς νὰ ἔχη ἄλλα ὄρια εἰμὴ ἐκεῖνα ἐκεῖθεν τῶν ὁποίων οὐδεμίαν πλείον ἤθελον εὐρῆ ὠφέλιμον βοήθειαν ὅπως ἐκπληρώσῃ πρεπόντως τὴν ἀποστολὴν τῆς. Νομίζομεν λοιπὸν ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου δυνάμεθα νὰ ἀπέχωμεν ἀπὸ ἐκτενεστέρων ἀναπτύξεων καὶ νὰ μεταβῶμεν εἰς ἄλλας σκέψεις.

Ἐὰν ἡ γῆνη πλάσις ἔμενεν ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῆς καταστάσει, οἱ ἄνθρωποι δὲν ἤθελον δυνηθῆ νὰ πολλαπλασιασθῶσιν ὥστε νὰ προοδεύσωσι κατ' οὐδὲν, δὲν ἤθελον σχηματίζει εἰμὴ ἀσθενεῖς φυλάς διεσπαρμένας ἐν τοῖς δάσασσι καὶ ζώσας ἀπὸ κυνήγιον ὡς τὰ διάφορα εἶδη τῶν ζῶων. Ἴσως δὲ ἤθελον ἐπὶ τέλους ἐξαφανισθῆ ἕνεκα τῶν ἐξαιρετικῶν δυσκολιῶν τῆς ἀρχεγόνου τῶν ὑπάρξεως. Ἄλλ' ἐπροικίσθησαν ὑπὸ θαυμασίας δυνάμεως, ἐκείνης τοῦ ἐνεργεῖν ἐπὶ τῶν πλείστων τῆς πλάσεως ὄντων εἰς τρόπον ὥστε νὰ καθιστῶσιν αὐτὰ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀρμόζοντα εἰς τὰς ἀνάγκας των· διὰ δὲ τῆς ἐξασκήσεως τῆς δυνάμεως ταύτης, διὰ τῆς τεραστέας ἀναπτύξεως τὴν ὁποίαν αὐτὴ ἔλαβε προϊόντος τοῦ χρόνου ἐκ τῆς ἐπισωρεύσεως τῶν μέσων τῆς ἐργασίας καὶ τῶν διαδοχικῶν ἀνακαλύψεων τοῦ νοός, τὸ ἡμέτερον γένος κατέστη ἀληθῶς δεσπότης τῆς γῆς, ἠδυνήθη νὰ καλύψῃ διὰ τῶν σμηνῶν του ἀπάσας τὰς κατοικουμένας χώρας, καὶ ν' ἀνυψώσῃ τὴν κατάστασιν τῆς φυσικῆς, διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς ὑπαρξεώς του εἰς ὃν βλέπομεν αὐτὸ σήμερον βαθμὸν ὕψους παρὰ τοῖς μᾶλλον προωδευμένοις ἔθνεσι.

Ἡ δύναμις αὕτη δεικνύεται, ἐν τῇ πολιτικῇ Οἰκονομίᾳ διὰ τῆς λέξεως βιομηχανία. Ἡ ἐξάσκησις τῆς βιομηχανίας δεικνύεται διὰ τῆς λέξεως ἐργασία· τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας, συνιστάμενα εἰς ὠφελείας παντός εἶδους, δυναμένας ἐφαρμοσθῆναι εἰς τὰς ἡμετέρας ἀνάγκας, ὀνομάζονται προϊόντα, καὶ τὰ προϊόντα φυλαττόμενα ἢ ἐπισωρευόμενα, συνιστῶσι τὸν πλοῦτον.

Καίπερ τὰ πλοῦτη οὐδέποτε ἔπαυσαν ἐπιζητούμενα ἐν θέρμῳ, τὰ δημιουργοῦντα αὐτὰ ἔργα ἦσαν μακρὰν τοῦ τιμᾶσθαι πάντοτε ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης. Οἱ μᾶλλον φημιζόμενοι λαοὶ τῆς ἀρχαιότητος καὶ αὐτοὶ ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους ἢ ἡμετέρα δημοσία ἐκπαίδευσις δεικνύει εἰσέτι ὡς πρότυπον εἰς τὴν νεότητα τῶν σχολῶν, ἔκρινον ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ εὐγενέστερον καὶ ἀξιοπρεπέστερον τὸ ἀπογυμνόνειν τοὺς ἐργάτας ἀπὸ τὰ πλοῦτη τὰ ὁποῖα παρήγαγον παρὰ νὰ ἐνασχολῶνται αὐτοὶ εἰς τὴν παραγωγὴν των. Οἱ λαοὶ αὐτοὶ δὲν ὑπολήπτοντο εἰμὴ τὰς στεῖρας ἢ τὰς ἀπογυμνωτικὰς ἐνασχολήσεις, κυρίως δὲ ἐκεῖνας ἃς συνεπάγουσιν ὁ πόλεμος καὶ ἡ ἐξάσκησις τῆς κυριαρχίας, ἀλλὰ τὰ παραγωγικὰ ἔργα ἦσαν ἐν γένει τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀπαξιώσεώς των, οὐτιδανὸν ἔργον θεωροῦντες τὴν εἰς ταῦτα ἐνασχολήσιν. Ἡ παράδοξος αὕτη περιφρόνησις τῆς χρήσεως τῆς ὑψυλοτέρας καὶ θαυμασιωτέρας τῶν δυνάμεών μας διετηρήθη ἀνὰ μέσον τῶν αἰώνων ἐξασθενουμένη μικρὸν κατὰ μικρὸν μέχρι τῶν ἐγγύς τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος χρόνων, οὐδ' ἐξηλήφθη ὀλοσχερῶς παρὰ τισι τάξεσι τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν.

Ἔργον τῆς πολιτικῆς Οἰκονομίας ἦτο ν' ἀποκαταστήσῃ ἐντελῶς ἐν τοῖς δικαιώμασιν αὐτῆς τὴν παραγωγὴν ἐργασίαν, καὶ τὴν ἀπεκατέστησε διὰ τοῦ ἐπιφανιστέρου τρόπου ἀποδεικνύουσα ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι ἐστὶν ἡ πηγὴ παντός πλοῦτου, τὸ ἀληθὲς θεμέλιον τῆς ὑπάρξεως τῶν κοινωνιῶν, τὸ κύριον ὄργανον τοῦ ἐκπολιτισμοῦ, ὁ οὐσιώδης ὅρος πάσης προόδου, πάσης εὐημερίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι πρὸς

αὐτὴν ἐφεξῆς οἱ νοήμονες λαοὶ ὀφείλουσαν νὰ δώσωσι τὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν τιμὴν τὴν ἀρπαγείσαν ὑπὸ τῆς ληστρικῆς ἐνεργείας, καὶ ὅτι μεγίστην ὀφείλουσαν νὰ καταβάλλωσι προσοχὴν ὅπως διακρίνωσιν αὐτὴν ταύτην τὴν ἐνέργειαν, ὑπὸ τὰς ποικίλας μορφὰς τὰς ὁποίας λαμβάνει, ἵνα σιγματίζωσιν αὐτὴν μεθ' ἀπάσης τῆς περιφρονήσεως καὶ μεθ' ἀπάσης τῆς αἰσχύνης δι' ὧν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐπότισε τὴν παραγωγὴν ἐνεργητικότητά.

Εἶπομεν ὅτι ἀντικείμενον ἐπίσης τῆς πολιτικῆς Οἰκονομίας ἦτο νὰ καταστήσῃ γνωστοὺς τοὺς κοινωνικοὺς ὅρους τοὺς εὐνοϊκοὺς ἢ ἐπιβλαβεῖς εἰς τὴν γονιμότητα τῆς παραγωγῆς καὶ εἰς τὴν δικαίαν διανομὴν τοῦ πλοῦτου. Ὅθεν οἱ ὅροι οὗτοι ἀναφέρονται κυρίως εἴτε εἰς τὸν βαθμὸν τῆς ἐλευθερίας τὸν ὁποῖον οἱ θεσμοὶ ἐγγυῶνται εἰς τὴν βιομηχανίαν, εἴτε εἰς τὸν τρόπον καθ' ὃν διανέμεται ἡ γενικὴ παραγωγὴ τῆς ἐργασίας. Ἐπὶ τῶν δύο τούτων θεμελιωδῶν ὕμων θέλομεν ἐκθέσει ὁποῖα εἰσὶ τὰ συμπεράσματα τῆς ἐπιστήμης. Καὶ πρῶτον μὲν ἡ ἐλευθερία τῆς ἐργασίας καὶ τῶν συναλλαγῶν εἶναι εἰς τῶν οὐσιωδῶν ὄρων τῆς γονιμότητος τῆς παραγωγῆς: ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι ἀφίνει ἐνὶ ἐκάστῳ τὸ δικαίωμα τοῦ ἀκολουθεῖν τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ προσωπικοῦ συμφέροντός του ἐν τῇ ἐκλογῇ τοῦ εἶδους τῆς ἐνασχολήσεως εἰς τὸ ὁποῖον ἡ θέσις του, αἱ ὀρέξεις του, ἢ αἱ ἰδιαιτέρας ἱκανότητες του ἐπιτρέπουσιν αὐτῷ ἵνα ἐπιδοθῇ μετὰ πλειοτέρας ὠφελείας, καὶ διότι ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν, τὸ ἀτομικὸν συμφέρον εἶναι ἐν γένει ὡς πρὸς τοῦτο ὁ μᾶλλον ἀσφαλὴς καὶ ἀλάνθαστος ὁδηγός, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι διατηρεῖ ἐν ἅπασιν τοῖς κλάδοις τῆς παραγωγῆς ἐργασίας συναγωνισμὸν τοσοῦτον ἐκτεταμένον ὅσῳ δύναται νὰ τὸ ἐπιτρέψῃ ἡ φύσις τῶν πραγμάτων, καὶ διότι ὁ συναγωνισμὸς ἐστὶν ἀναμφισβητήτως τὸ ἰσχυρότερον διεγερτικὸν τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς τελειοποιήσεως τῶν ἔργων.

Ἦν ὅτι ἐπομένως, ἐν τοῖς κυκωνικοῖς θεσμοῖς, περιορίζει τὴν ἐλευθερίαν ταύτην ἐστὶν ἐπιβλαβὲς εἰς τὴν γο

τῶν παραγωγῶν, καὶ τοιοῦτος ἐστὶν ὁ χαρακτήρ τὸν ὁποῖον μετὰ βεβαιότητος δυνάμεθα, ἐπὶ παραδείγματος, νὰ ὀρίσωμεν εἰς τὰ διὰ νόμου ὀριζόμενα μονοπώλια τὰ φιλάσσοντα εἴτε εἰς προνομοιοῦχους συντεχνίας, εἴτε εἰς τὰς κυβερνήσεις τὸ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τοῦ ἀσχεῖν ἐργασίας τινὰς ἢ ἐπιτηδεύματα, εἰς τοὺς κανονισμοὺς δι' ὧν τὸ δημόσιον ἀπαιτεῖ νὰ διευθύνῃ τὴν πορείαν κλάδων τινῶν τῆς παραγωγῆς ἐνεργείας, εἰς τοὺς περιορισμοὺς εἰς οὓς καθυποβάλλεται τὸ δικαίωμα τοῦ συναλλάττειν καὶ οἵτινες συγχρόνως περιστέλλουσι τὸ δικαίωμα τοῦ ἐργάζεσθαι κτλ.

Δεύτερον δέ, ἐπειδὴ αἱ βιομηχανικαὶ ἡμῶν δυνάμεις ποικίλονται ἔντε τῇ φύσει καὶ τῇ ἰσχύει των ἐξ ἑνὸς εἰς ἄλλον ἄνθρωπον, καὶ ἐπειδὴ ἡ ἰσχυρότης των ἐστὶν εἰς ἀναλογίαν πρὸς τὴν ἐνεργητικότητα τῆς ἐφαρμογῆς των, τῆς ἐνεργητικότητος ταύτης μὴ δυναμένης νὰ ἔχῃ ἰσχυρότερον ἐλατήριον τοῦ προσωπικοῦ συμφέροντος, εὐκόλως δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι ὁμόνος τρόπος δικαίας καὶ δραστηρίου διανομῆς τῶν ὠφελιμάτων τὰ ὁποῖα παράγουσι συνίσταται ἀπλῶς εἰς τὸ ἀφίνειν καὶ ἐγγυᾶσθαι ἐνὶ ἐκάστῳ τὴν κάρπωσιν καὶ τὴν ἐλευθέραν χρῆσιν, ἢ ἐν ἄλλαις λέξεσι τὴν ἰδιοκτησίαν, τοῦ καρποῦ τῶν ἐργασιῶν του.

Πᾶσα διατάραξις ἐν τῇ φυσικῇ διανομῇ τῶν προϊόντων ἐνεργουμένη διὰ τῆς βίας, ἢ διὰ τοῦ δόλου, ἢ διὰ τῆς ἐλείψεως φώτων, καθίστησιν ἐναργῆ ἀδικίαν, διότι στερεῖ τοὺς μὲν τῆς παραγωγῆς των διὰ νὰ τὴν ἀπονέμῃ εἰς ἄλλους, συγχρόνως δὲ ἐλαττόνει τὴν ἔκτασιν ἢ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἀπολαβῶν αἵτινες εἶναι ὁ κοινὸς σκοπὸς ἀπασῶν τῶν δυνάμεων, ὅθεν παρέπεται ἀναποδράστως ἐλάττωσις ἐν τῇ ἐνεργείᾳ καὶ τῇ δυνάμει τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Διὰ νὰ δυνήθῃ νὰ σχηματισθῇ ἰδιοκτησία καὶ ν' αὐξήσῃ ὁ πλοῦτος δὲν ἀρκεῖ ἡ ἐργασία, διότι τὰ ἀποτελέσματα τῆς δύνανται ἵνα τάχιον ἢ βράδιον καταναλωθῶσι. Εἰς τὴν ἐργασίαν δεόν ἵνα προστεθῇ τὸ ἐναποταμίευμα τὸ το-

σοῦτον ἀναγκαῖον ὅπως ἐξασφαλισθῇ ὑπὲρ ἑνὸς ἐκάστου οὐ μόνον ἢ προσωπικῆ ἀπολαβῆ, ἀλλ' ἢ πλήρης καὶ ἐλευθέρᾳ διάθεσις ἐκείνου ὅπερ παρήγαγε, συμπεριλαμβάνουσα πρὸ πάντων τὸ δικαίωμα τῆς μεταβιβάσεως αὐτοῦ εἰς τὰ τέκνα του, εἰς τὴν οἰκογενειάν του, εἰς τὰ προσφιλῆ αὐτῷ πρόσωπα. Ἄνευ τοῦ ὄρου τούτου τὰ διεγερτικὰ τῆς ἐργασίας ἤθελον ἀπολέσει μέγα μέρος τῆς ἐνεργείας των καὶ αἱ ἐπισωρεύσεις ἤθελον εἶσθαι ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ἤττον ἀξιαὶ λόγου. Ἐκαστος ἤθελε παρακινεῖσθαι νὰ καταναλίσκῃ, διαρκούσης τῆς ζωῆς του, πᾶν ὅ,τι ἠδυνήθη ν' ἀποκτήσῃ, αἱ γενεαὶ ἤθελον διαδέχεσθαι ἢ μία τὴν ἄλλην χωρὶς ἢ μία νὰ μεταβιβάσῃ εἰς τὴν ἄλλην κανὲν αὐξηθὲν ἀποταμίευμα ἀπ' ἐναντίας αἱ ἀρχαῖαι ἐπισωρεύσεις ἤθελον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τείνει πρὸς ἐλάττωσιν, καὶ ἡ βιομηχανία, ἐστερημένη μετ' οὐ πολὺ τῶν κεφαλαίων τῆς, ἤθελε καταστῆ ἀνίσχυρος.

Ἄληθῶς, τὸ δικαίωμα αὐτὸ τοῦ μεταβιβάζειν ἰδιοκτησίας συνεπάγει, προϊόντες τοῦ χρόνου, ἀνισότητος εἰς τὴν θέσιν τῶν οἰκογενειῶν, ἀλλ' ὅποτε ἡ ἰδιοκτησία καὶ αἱ παραγωγικαὶ ἐλευθερίαι εἰσὶν ἐντελῶς ἐξασφαλισμέναι ἢ ἀνισότητος τῶν περιουσιῶν δὲν δύναται νὰ πηγάζῃ, ἐκτὸς τινῶν ἐξαιρέσεων, εἰμὴ ἐκ τῆς ἀνισότητος τῶν παραγωγῶν καὶ τῶν ἐπισωρεύσεων τῶν ὀφειλομένων εἰς ἐκείνους οἵτινες τὰς κατέχουσιν. Ἡ ἀνισότης αὕτη δὲν εἶναι ὅθεν εἰμὴ ἢ καθιέρωσις τῆς δικαιοσύνης: αἱ οἰκογένειαι αἵτινες, ἐπὶ δύο ἢ πολλὰς γενεάς, διάγουσι πάντοτε μετ' ἐνεργείας καλῶς διευθυνομένης, μετὰ πεφωτισμένης προνοησίας, μετ' ἔμφρονος οἰκονομίας, ἀνταμείβονται δικαίως διὰ τῆς εὐπορίας ἣν διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἀπολαύουσι αἱ ἀντίθετον ἀκολουθοῦσαι διαγωγῆν καὶ τῶν ὁποίων τὰ μέλη παραδίδονται εἰς τὴν ὀκνηρίαν, τὴν ἀκρασίαν, τὰς ποικίλας φαύλας ἔξεις, τιμωροῦνται δικαίως διὰ τῆς ἐνδείας ἣτις ἐπὶ τέλους τὰς καταλαμβάνει καὶ ἀπὸ τῆς ὁποίας δίκαιον εἶναι νὰ μὴν ἀπαλλαγῶσιν εἰμὴ δι' ὅσον

οίοντε καλής διαγωγής. Είναι ωφέλιμον, απαραίτητον εις τὴν τελειοποίησιν τῆς ἀνθρωπίνου ζωῆς τὸ πρᾶγμα νὰ ἔχη οὕτω, κοινωνικὸν δὲ πολίτευμα τὸ ὁποῖον, εἴτε διὰ τὴν διατηρήσιν τὴν ὑπεροχὴν τινῶν τάξεων τοῦ λαοῦ ἐπὶ ἀπασῶν τῶν ἄλλων, εἴτε διὰ τὴν παρεισάξιν μεταξὺ ἀπασῶν τῶν τάξεων βεβιασμένην τινα ἰσότητα, ἤθελεν ἐμποδίσει ὥστε αἱ φυσικαὶ συνέπειαι τῶν ἀγαθῶν καὶ φαύλων ἔξεων νὰ ἐπιπέσωσι κυρίως ἐπὶ τῶν παραδιδομένων εἰς ταύτας, ἤθελεν εἶσθαι ἐπίσης ὀλέθριον καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις.

Ἡ πεῖρα ἐπικυροῖ πληρέστατα τὰ θεωρητικὰ ταῦτα ἀποτελέσματα. Ἡ ἱστορία ὄλων τῶν χρόνων καὶ ὄλων τῶν λαῶν ἀποδεικνύει ὅτι αἱ κοινωναὶ εὐημεροῦσι τοσοῦτω μᾶλλον καὶ τελειοποιοῦνται ὅσῳ ἐξασφαλίζουσι κάλλιον διὰ τῶν ἡθῶν των καὶ διὰ τῶν θεσμῶν των τὰς παραγωγικὰς ἐλευθερίας καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν κατὰ τῶν ἀπείρως ποικιλομένων εἰς τοὺς τύπους των προσβολῶν τῶν ὑπὸ τῆς ἀπογυμνωτικῆς ἐνεργείας κατ' αὐτῶν ἐνεργουμένων. Αὐτὸς ἐστὶν ὁ κύριος ὄρος εἰς ὃν φαίνεται ὅτι συνεδέθη μέχρι τοῦδε ἡ τύχη τῶν λαῶν. Ἐκεῖνοι οἵτινες τὸν παρητήρησαν καλλίτερον εἰσὶν οἱ μᾶλλον προωδευμένοι ὑφ' ὅλας τὰς οὐσιώδεις ἐπόψεις. Ἐκεῖνοι οἵτινες τὸν ἐσεβάσθησαν ὀλιγώτερον εἰσὶν οἱ μᾶλλον ἀμαθέστεροι καὶ οἱ μᾶλλον ἀθλιώτεροι. Ἐὰν ἀρχαῖοι τινὲς λαοὶ ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιτύχωσι παροδικῶς βαθμοῦ τινος ὑλικῆς εὐδαιμονίας ἀπομακρυνόμενοι τοῦ ὄρου αὐτοῦ, θεμελιούντες τὴν ὑπαρξίν των ἐπὶ τοῦ πολέμου, τῆς ἀρπαγῆς ἢ τῆς δουλείας, ἐὰν ἐν αὐτῷ τῷ κόλπῳ ἐκάστου ἔθνους τάξεις τινὲς ἠδυνήθησαν νὰ ἐργασθῶσιν εἰς τρόπον ὥστε νὰ καθυποβάλωσι τὰς ἄλλας καὶ νὰ ζῶσιν ἐπὶ βλάβῃ αὐτῶν, τοῦτο ἐγένετο καθισταμένων δυστυχῶν τῶν πλειοτέρων, ἐγειρομένου γενικοῦ μέσου καὶ ἀναπτυσσομένης μεταξὺ τῶν λαῶν ἢ τῶν δεσποζουσῶν τάξεων διαφθορᾶς ἐπενεγκούσης ἀείποτε τὴν πτώσιν των καὶ τὸν ὀλεθρὸν των.

Ἐξ ἄλλου μέρους, αἱ γενόμεναι ἀπόπειραι ὅπως τηρη-

θῆ μεταξὺ τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν τεχνητῆ τις ἰσότης, θεμελιωμένη ἐπὶ τῆς κοινότητος τῶν ἔργων καὶ τῶν κτημάτων, ἀπέτυχον ἅπασαι οἰκτρῶς, διότι κατ' οὐδὲν λογίζομεναι τὰς φυσικὰς ἀνισότητας τὰς ὑπαρχούσας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, καὶ εἰς ἴσην μοῖραν τεθέμεναι τὰς ἀνωτέρας δυνάμεις πρὸς τὰς κατώτερας, κατέστρεψαν τὸ ἀπαραίτητον διεγερτήριον τοῦ προσωπικοῦ συμφέροντος καὶ κατεβίβασαν ὅλας τὰς ἐνεργητικότητας εἰς τὸ σημεῖον τῶν ἤττων νοημόνων καὶ τῶν ἤττων γονίμων ἐνεργητικότητων.

Αἱ δυστυχίαι ἔθνους τινός, εἶπεν ἐμβριθῆς τις πολιτειολόγος, εἰσὶ πάντοτε ἐπίσης βαρεῖαι, εἴτε μερίς τις τοῦ λαοῦ σφετερίζεται τὰ προϊόντα τῶν ἐργασιῶν τῆς ἄλλης μερίδος, εἴτε τὰ πρόσωπα ἐξ ὧν ὁ λαὸς αὐτὸς σύγκειται ὀργῶσιν ἵνα καταρτίσωσι μεταξὺ των ἰσότητα ἀγαθῶν καὶ κακῶν. Ἐκ τούτου ἐπεταὶ ὅτι ἡ ἀνισότης μεταξὺ τῶν προσώπων, ἐξ ὧν σύγκειται λαὸς τις, εἶναι νόμος τῆς φύσεώς των ὅτι πρέπει, ὅσον οἶον τε, νὰ φωτίζωνται οἱ ἀνθρωποὶ ἐπὶ τῶν αἰτιῶν καὶ τῶν συνεπειῶν τῶν πράξεών των, ἀλλ' ὅτι ἡ θέσις ἡ μᾶλλον εὐνοϊκὴ εἰς πᾶν εἶδος προόδου εἶναι ἐκείνη ἐν ἣ ἕκαστος ὑφίσταται τὰς ποινὰς τῶν κακιῶν του, καὶ ἐν ἣ οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρπάσῃ ἀπὸ τοῦ ἄλλου τοὺς καρπούς τῶν ἀρετῶν του καὶ τῶν ἐργασιῶν του (*Charles Comte.*)

Τὰ φῶτα τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας ἠδυνήθησαν μόνον νὰ συμπληρώσωσι τὰς εἰς τὴν σπουδαίαν ταύτην ἀπόδειξιν ἀναγκαίας γνώσεις, καὶ προσήνεγκον συγχρόνως πλῆθος ἀπαραιτήτων γνώσεων ὅπως, ἐν τῷ μέσῳ ὄλων τῶν κοινωνικῶν περιπλοκῶν, ἐν τοῖς θεσμοῖς, τοῖς νόμοις, ταῖς ἰδιωτικαῖς ἢ κοινοτικαῖς πράξεσι, γνωρισθῆ ἡ ὑπαρξίς, συχνάκις προσπεποιημένη καὶ ἐνίοτε δύσκολος νὰ ἀνακαλυφθῆ, τῆς κακοήθους ἐκείνης ἐνεργείας τῆς ἀκαταπαύστως ἐνασχολουμένης εἰς τὸ νὰ σφετερισθῆ τοὺς καρπούς τῆς παραγωγῆς ἐργασίας.

N. I. ΒΑΣΣΑΜΑΚΗΣ.

ΕΡΓΑΤΙΚΟΝ ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς Ὀκτωβρίου 1876 τριακόσιοι ἀντιπρόσωποι (ἐν οἷς καὶ τινες γυναῖκες) τῶν διαφόρων τῆς Γαλλίας ἐργατικῶν ὀμίλων συνεκρότησαν ἐν Παρισίοις συνέδριον πρὸς μελέτην τῶν ἐπομένων θεμάτων :

- 1) ἐργασία τῶν γυναικῶν, 2) συνδικαίαι, 3) συμβούλια τῶν ἐμπειρῶν, 4) ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευσις, 5) ἀντιπροσώπευσις τῶν ἐργατῶν ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ, 6) ἐργατικαὶ ἐταιρίαι παραγωγῆς, καταναλώσεως καὶ πίστεως, 7) ἐργατικά ταμεῖα συντάξεων καὶ ασφαλειῶν, 8) σχέσεις μεταξὺ ἀγροτικῶν καὶ βιομηχανικῶν ἐργατῶν. Μεταξὺ τῶν προμνησθέντων 300 ἀντιπροσώπων τῆς ἐργατικῆς τάξεως, 207 ἐζήτησαν τὸν λόγον ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω θεμάτων, πρὸς ἕκαστον τῶν ὁποίων διηρέθη τὸ συνέδριον εἰς ἰσαριθμούς ἐπιτροπὰς διὰ τὴν ἀναγκαίαν τῆς ὕλης προπαρασκευήν.

Ἐπὶ τοῦ πρώτου θέματος τῆς γυναικείας ἐργασίας ἀπεδείχθη ἐν τῷ συνεδρίῳ ἡ ἀόλγια θέσις τῆς γυναικός, τῆς μὴ ἐχούσης ἕτερον πόρον ζωῆς ἐκτὸς τῶν χειρῶν τῆς. Τὰ ἡμερομίσθια τῶν ἐργατῶν εἶναι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὑποδεέστερα τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν, καὶ συγχρόνως δυσεύρευτα. Ἐσημειώθη ἰδιαιτέρως ὁ συναγωνισμὸς τὸν ὁποῖον παρέχει εἰς τὴν ἐλευθέραν τῆς γυναικός ἐργασίαν ἡ ἀναγκαστικὴ ἐργασία τῆς φυλακῆς, τοῦ μοναστηρίου καὶ λοιπῶν ἰδρυμάτων. Τοιοῦτοτρόπως 2933 ἐργάτιδες ἐντὸς τῶν Γαλλικῶν σωφρονιστηρίων παρήγαγον 628,624 φρ. κατὰ τὸ 1875, ἀφ' ἑτέρου δὲ 130 γυναικεῖα

μοναστήρια χορηγοῦσιν εἰς τὸ Παρισινὸν ἐμπόριον ἐνδύματα διὰ προίκας καὶ βαπτίσεις χωρὶς νὰ σκανδαλισθῶσι. Ἐν γένει ἐπεθεωρήθησαν αἱ δυσχερέστεραι ὀψεις τοῦ ἐργατικοῦ τῶν γυναικῶν προβλήματος καὶ διευτυπώθη ἡ εὐχὴ περὶ τῆς ἰσότητος τοῦ ἡμερομισθίου μεταξὺ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, χωρὶς νὰ λησμονηθῇ ἡ ἀξίωσις τῆς καταργήσεως τῆς βιομηχανικῆς ἐν τοῖς σχολείοις ἐργασίας.

Ἐπὶ τοῦ δευτέρου θέματος τῶν ἐργατικῶν συνδικιῶν ἐρρέθησαν πολλὰ κατὰ τῆς μεταξὺ κεφαλαιούχου καὶ ἐπιχειρηματίου ἀφ' ἑνὸς καὶ ἐργατῶν ἀφ' ἑτέρου δυσαρμονικῆς διανομῆς τοῦ βιομηχανικοῦ εἰσοδήματος. Ἡ ἴδρυσις ἐργατικῶν συνδικιῶν, ὅπως ἐκάστοτε προστατεύωσιν αὐταὶ τοὺς καταπιεζομένους ἐργάτας, ἐθεωρήθη παρ' ὄλων τῶν μελῶν τοῦ συνεδρίου ὡς πρωτίστης ἀνάγκης ἀντικείμενον. Ἡ ἰδέα τῶν ἐργατικῶν συνδικιῶν συνδέεται πρὸς ὅλα τὰ γενικὰ ἐπὶ τῶν ἐργατῶν μέτρα. Συνεταιρισμοὶ μεταξὺ τῶν ἐργατῶν ἐν γένει, εἴτε ἀσφαλιστικοὶ κατὰ τοῦ γήρατος, κατὰ τῆς νόσου κλπ. Πολλαὶ ἐλπίδες ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῶν ἐργατικῶν συνδικιῶν ἀνεπτύχθησαν μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ συνεδρίου, τὸ ὁποῖον ὡς θεμελιωδестаτὴν ἐγγύησιν ἔταξε τὴν πλήρη τῶν συνδικιῶν χειραφέτησιν, διότι ἀπέκρουσε πᾶσαν ἰδέαν ἐπιτηρήσεως τῶν λαϊκῶν τούτων καθιδρυμάτων ἐκ μέρους τῆς Διοικήσεως, εὐθυνομένων ἀπλῶς τῶν συνδικιῶν πρὸς τοὺς ἐκλέγοντας αὐτοὺς ἐργατικούς ὀμίλους.

Ἐπὶ τοῦ τρίτου θέματος, τὰ συμβούλια τῶν ἐμπειρῶν ἐξετιμήθησαν ὡς εἶδει ὑπὸ τοῦ ἐργατικοῦ συνεδρίου. Κατ' ἀκρίβειαν τὰ συμβούλια ταῦτα εἶναι δικαστήρια τῆς εἰρήνης ἐν τῇ βιομηχανικῇ τῆς ἐργασίας σφαίρα, δικάζοντα τὰς μεταξὺ ἐργατῶν καὶ ἐπιχειρηματιῶν παντοίας διαφοράς. Ὁ θεσμὸς οὗτος ἀνάγεται εἰς τὴν πρώτην τοῦ αἰῶνος δεκαετηρίδα, τροποποιηθεὶς δὲ τῷ 1848 λειτουργεῖ ἤδη ἐπὶ τῆς ἐπομένως βάσεως. Ἐν ἐκάστῳ βιομηχανικῷ κέντρῳ συνέρχονται ἀφ' ἑνὸς οἱ ἐργάται καὶ ἀφ' ἑτέρου

οί καταστηματαρχαι, ἵνα ἐκλέξωσι ἐξ ἡμισείας τὰ μέλη τοῦ συμβουλίου τῶν ἐμπείρων. Οἱ ἐργάται ἐκλέγουσιν ἐκ τῶν καταστηματαρχῶν καὶ οὗτοι ἐκ τῶν ἐργατῶν. Κατὰ τριμηνίαν ἢ προεδρεία μεταβαίνει ἀπὸ ἐργάτου συμβούλου εἰς καταστηματαρχήν, καὶ τὰνάπαλιν. Ἴνα δοθῇ γενική τις ἔννοια περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν συμβουλίων τῶν ἐμπείρων, ἀρκεῖ ἢ παρατήρησις ὅτι θῶ περίπου τοῖς θ]θ τῶν ἐνώπιόν των ὑποβαλλομένων ἐργατικῶν διαφορῶν συμβιβάζονται. Αἱ συζητήσεις τοῦ συνεδρίου ἐστράφησαν πρὸ πάντων περὶ τὴν λαϊκωτέραν ἀνάπτυξιν τοῦ θεσμοῦ τούτου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐπροτάθη νὰ ἐξαρτηθῇ ἡ πρακτικὴ ἐπιτήρησις τῶν σχετικῶν ἐπὶ τῆς παιδικῆς καὶ γυναικείας ἐργασίας νόμων, Κατεκρίθη δὲ ἰδιαιτέρως τὸ ἐπικρατοῦν, κατὰ τὰς ἀνά ἐξαετίαν ἐκλογὰς τῶν συμβούλων πράγματι ἀμετακίνητον αὐτῶν, διατυπωθείσης τῆς εὐχῆς τῆς ἀνανεώσεως κατὰ συντομώτερον χρόνον μεαξὺ 4 καὶ 3 ἐτῶν.

Ἐπὶ τοῦ τετάρτου θέματος, αἱ καταχρήσεις τῆς παιδικῆς ἐργασίας ἐν τοῖς ἐργοστασίαις εἴλκυσαν τὴν προσοχὴν τοῦ συνεδρίου. Ἄνεπτυχθη ἡ ἰδέα τῆς ἐν τοῖς βιομηχανικοῖς σχολείοις εἰσαγωγῆς τῶν μεθόδων, τὰς ὁποίας μεταχειρίζονται τὰ πραγματικὰ σχολεῖα. Στοιχειώδεις γνώσεις ἐπὶ τῶν πρώτων ὕλῶν, ἐπὶ τῶν καθ' ἑκάστην τούτων κατεργασιῶν ἐπὶ τῶν ἐργαλείων καὶ μηχανῶν, ἰδοὺ ὁ τελειότερος τύπος τῆς πρακτικῆς διδασκαλίας. Αἱ δυσχέρειαι αὐτοῦ ἀναφαίνονται μετὰ τῆς ὁσημέραι προοίους διαιρέσεως τῶν ἔργων καὶ τροποποιήσεως των εἰδικῶν βιομηχανιῶν. Ἰοιαύτη βιομηχανικὴ ἐγκυκλοπαιδεία ἔχει τι ὀγκῶδες πρὸς τὸ ὅποιον βεβαίως οἱ σύγχρονοι πόροι τοῦ ἐργατικοῦ λαοῦ εἶναι οὐσιωδῶς ἀνεπαρκεῖς. Χρεῖα τοιοῦτοτρόπως ἰδιαιτέρας ἀρωγῆς τοῦ δημοσίου θησαυροῦ. Ἐν πάσῃ ἀναλογία μετὰ πνευματικῆς καὶ ὑλικῆς βιομηχανίας, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ ἐγκυκλοπαιδικὴ τοῦ λαοῦ ἀνατροφή ἀνήκει εἰς τὴν ὑψηλοτέραν τῆς πολιτείας ἔννοιαν.

Ἐπὶ τοῦ πέμπτου θέματος αἱ συζητήσεις τοῦ συνεδρίου ἀπέβλεψαν εἰς τὴν πραγματικὴν ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ εἰσοδον ἐργατῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Ἡ ἐποψὶς αὕτη ἔχει τι εὐρὺ, κεῖται δὲ οὐσιωδῶς εἰς τὴν ἐξουσίαν των ἐργατῶν ἐκλογέων. Κατ' ἀκρίβειαν ἢ ἐπὶ τῆς λαϊκῆς βάσεως πολιτικῆ τῶν κοινωνιῶν ἀνάπτυξις δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν τρόπον τινα, ἀντιπροσωπεῖαν. Πρέπει ὁ νομοθέτης νὰ ἐξέρχεται πράγματι ἐκ τῶν διαφορῶν στρωμάτων τῆς κοινωνίας. Ἐκείνη δὲ ἡ ἐθνικὴ ἀποκατάστασις εἶναι ἐγγὺς πρὸς τὴν τελειότητα, τῆς ὁποίας οἱ ἐργάται π.χ. ἔχουσι ἐν ἑαυτοῖς ἀξίους ἀντιπροσώπους, καὶ οἱ γεωργοί, καὶ οἱ ἔμποροι, κλπ. Ὄταν, ἵνα ἀσκήσῃ ὁ λαὸς τὴν πολιτικακὴν ἐξουσίαν του, καταφεύγῃ εἰς τοὺς κατ' ἐπάγγελμα διαχειριζομένους αὐτὴν, δύναται νὰ καυχᾶται ὅτι εἶναι ἐλεύθερος, πράγματι ὁμως δὲν εἶναι τοιοῦτος. Ἐννοεῖται ἀφ' ἑαυτοῦ ὅτι δὲν πρόκειται διὰ τῆς ἀρχῆς ταύτης νὰ περισυναχθῶσιν οἱ ἀνίκανοι ἐκεῖ ἔνθα ὁ νομοθέτης ἐκπροσωπεῖ τὴν ὀλικὴν τοῦ ἔθνους ἰκανότητα. Ἐπομένως τὸ συνέδριον διετύπωσε τὴν εὐχὴν τοῦ ὀργανισμοῦ ἐργατικῶν συνεταιρισμῶν πρὸς ἐλεγχον τῶν πολιτικῶν ἰκανοτάτων καὶ βεβαίωσιν τῶν πεποιθήσεων τῶν ὑποψηφίων.

Ἐπὶ τοῦ ἕκτου θέματος ὁ συνεργατικὸς συνεταιρισμὸς συνεζητήθη ἀπὸ ἀντιθέτων βάσεων. Κατακρίθει ἀφ' ἑνὸς ὡς ἀντικρυς ὢν τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων καὶ μόλις σωζόμενος ἐκ τῆς παροδικῆς ἀφροσύσεως ὀλίγων ἰδρυτῶν καὶ ὀλιγωτέρων διαδόχων, ἀνεβιβάσθη ἀφ' ἑτέρου εἰς διακεκριμένην θέσιν διὰ τοῦ βαθμηδὸν προϊόντος φωτισμοῦ τῶν ἐργατικῶν τάξεων. Ἀπεδείχθησαν οἱ ὄροι τῆς προκοπῆς τῶν καταναλωτικῶν ἐταιριῶν καὶ ἐν γένει ἐφ' ὄλων τῶν ἐργατικῶν συνεταιρισμῶν ἡ δραστικὴ τοῦ συμφέροντος λειτουργία. Ἡ διαχείρησις καὶ ἡ ἐπιτυχία ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῶν συνεταιρίων. Ὅσον οὗτοι εἶναι ἰκανώτεροι, τόσον ἀπομακρύνουσι τοὺς ἐκμεταλλευτὰς

καὶ τοὺς παραχοποιούς, δύο τούτέστι σκοπέλους ἐπίσης ἐλευθέρους. Μεταξὺ ὄλων οἱ παραγωγικοὶ καὶ οἱ πιστωτικοὶ μεταξὺ τοῦ λαοῦ συνεταιρισμοὶ οὐδὲ βῆμα δύνανται νὰ προχωρήσωσι ἐν τῷ σταδίῳ τῆς συνεργασίας ἀνευ ταύτης οἰκονομικῆς βάσεως. Ὅσον ἀφορᾷ ἰδιαιτέρως τὰς παραγωγικὰς ἐταιρίας, τὸ συνέδριον ἀπεφάνθη ὑπὲρ τῆς καταρτήσεως τοιούτων διὰ μετοχῶν συγκροτουσῶν κεφάλαιον, οὐδὲν κέρδος προσδίδον ἀνευ ἐργασίας.

Ἐπὶ τοῦ ἐβδόμου θέματος τῶν ἐργατικῶν συντάξεων καὶ ἀσφαλειῶν τὸ συνέδριον δὲν εἰσήληθεν εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην τῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀποστολῆς καὶ περαιτέρω ἀναπτύξεως αὐτῶν. Ἐθεωρήθη ὡς προέχουσα ἡ ἔρευνα τῶν οἰκονομικῶν λόγων ἐξ ὧν ἡ ἀνάγκη τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς συντάξεως καθίσταται μᾶλλον ἐπιβλητικῆ. Τίνος ἕνεκα αἱ ἀνώτεροι τῆς κοινωνίας τάξεις δὲν αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην ταύτην; Βεβαίως διά τὴν ἀφθονίαν τῶν κατ'αὐτὰς πόρων εἰς ἐξασφάλησιν τῶν περιπετειῶν τοῦ μέλλοντος. Ἡ καθολικὴ λοιπὸν διεύθυνσις τῶν ἐργατικῶν πόθων πρέπει νὰ εἶναι ἡ οἰκονομικὴ χειραφέτησις τῶν ἐργατῶν. Ἐὰν δύνανται οἱ ἀσφαλιστικοὶ συνεταιρισμοὶ νὰ ἐπουλώσωσι τὰς παρούσας πληγὰς, τὰ αἴτια αὐτῶν μόνον εἰς τὰς πληγὰς δύνανται νὰ πολεμηθῶσι. Φεῦ! Πόσας δυσχερείας πρέπει νὰ ὑπερπηδήσῃ ἡ ἐργατικὴ τάξις, ἵνα φθάσῃ μέχρις ἐκεῖ! Πρέπει νὰ πολεμήσῃ πρῶτον κατὰ τῶν ὀρμῶν ἑαυτῆς καὶ ἔπειτα κατὰ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων εἰς τὴν ὁποίαν οὐ δέδοται ἵνα κατασκευάζῃ ὄλους εὐπόρους καὶ πλουσίους.

Ἐπὶ τοῦ ὀγδόου θέματος αἱ γενικαὶ τοῦ συνεδρίου ἰδέαι ἀπέβλεψαν μᾶλλον εἰς τὴν θεωρητικὴν ἐνώσιν τῶν ἐργατῶν τῆς ἐξοχῆς καὶ τοῦ ἄστεως ἢ εἰς τὴν πρακτικὴν τῆς ἐνώσεως ἀνάπτυξιν, ἣτις ἔγκειται εἰς τὴν φύσιν αὐτῆς τῆς συναλλαγῆς. Διότι οὔτε βιομηχανικὸς πληθυσμὸς δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀνευ γεωργικοῦ, οὔτε ἡ τύχη τῶν χωρίων δύναται νὰ βελτιωθῇ ἀνευ τῆς ἐπιδράσεως τῶν πό-

λεων. Τὸ ἄκριβές εἶναι, ὅτι τὸ περαιτέρω τῆς νέας κοινωνίας μέλλον ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἁρμονικωτέρας ἐκτυλίξεως τῆς μεταξὺ τῶν ὑπαίθρων καὶ τῶν ἄστεων ζωῆς: Πανταχόθεν μαρτυρεῖται δυσαρμονία τις ἐν αὐτῇ, διοικητικὴ καὶ πρὸ πάντων φορολογικὴ, πρὸς τὴν ὁποίαν ὁμως αἱ δυνάμεις τοῦ Παρισικοῦ συνεδρίου ἐφάνησαν οὐσιωδῶς καθυστεροῦσαι. Μένει νὰ ἴδωμεν κατὰ πόσον θὰ ἐνισχύσῃ αὐτὰς ἢ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος ἐν τῇ ἐργατοπόλει τῆς Λυὼν μελετωμένη δευτέρα τῶν Γάλλων ἐργατῶν συνέλευσις.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΡΟΧΙΑΣΤΩΝ ΟΔΩΝ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΙΣ ΕΛΛΗΣΙ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΤΡΟΠΟΥ ΤΗΣ
ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ ΤΟΥ ΣΤΟΛΟΥ ΜΩΑΜΕΘ ΤΟΥ Β' ΕΝ
ΤΩ ΚΕΡΑΤΙΩ ΚΟΛΠΩ.

Κύριοι (1),

Λαμβάνων τὴν τιμὴν νὰ ὀμιλήσω ὑμῖν περὶ τῶν τροχιαστῶν ὁδῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησι καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς μεταφορᾶς τοῦ στόλου Μωάμεθ τοῦ β' ἐν τῷ Κερατίῳ κόλπῳ, ἀφοῦ ἐπικαλεσθῶ τὴν ὑμετέραν ἐπιείκειαν διὰ τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας ἐλλείψεις τοῦ παρόντος ἀναγνώσματος, ὀφείλω νὰ ἐκφράσω δημοσίᾳ τὰς εὐχαριστίας μου πρὸς τὸν σοφὸν καὶ πολυμαθεῖ νομολόγον Γαλάτην καὶ καθηγητὴν κ. Caillemet, ἐπὶ τοῦ φυλλαδίου τοῦ ὁποίου περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ἀναγνώσματος στηρίζεται,² ὅστις δὲ προσέτι εὐηρεστήθη ἐπανειλημμένως

(1) Ἀνεγνώσθη κατὰ τὴν τακτικὴν συνεδρίασιν τῆς 15 Ἰανουαρίου τοῦ 1873 τοῦ ἐν Κοινῷ πόλεως Ἑλλ. Φιλολ. Συλλόγου.

(2) *Notes sur les railways ou chemins à rainures dans l'antiquité grecque*, 1869.

πολλὰς περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου νὰ μοὶ διαβιβάσῃ πληροφορίας. Εὐγνώμωνῶ προσέτι καὶ εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐπιτροπὴν, ἐνθα, λόγου συμπεσόντος, πολλὰς μοὶ ἔδωκαν πληροφορίας οἱ ἀξιότιμοι συναδελφοί μου καὶ μάλιστα οἱ κ. κ. ὁ Μέγας Λογοθέτης, ὁ *D^r. Milingen*, ὁ *K. Karaθεοδωρῆς*, ὁ *Mordtmann* πατὴρ καὶ μάλιστα ὁ *D^r. Delhier*.

Οἱ γινώσκοντες τὴν ἱστορίαν καὶ τοπογραφίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, τὴν ἀνώμαλον, πετρώδη καὶ ὄρεινὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους τῆς, προσέτι δὲ καὶ τὴν συχνὴν χρῆσιν, ἵνα μὴ εἶπω κατάχρησιν, τῶν παντοίου εἶδους ἀμαξῶν, βεβαίως ἀποροῦσι πῶς αἱ ἄνευ ἀορτήρων ἐκεῖναι ἀμαξαι κατῶρθον εἰς τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς, ὡς εἰς τὴν τῶν ἐλευσινίων μυστηρίων π.χ., νὰ φθάνωσιν εἰς τὸν προορισμὸν τῶν ἄνευ κλονισμῶν καὶ δονήσεων, χωρὶς τὰ ἄνθη καὶ τὰ στέμματα αὐτῶν νὰ ταραχθῶσι, χωρὶς τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν νὰ ἀνατραπῶσι· καὶ ὁμῶς τὸ αἴτιον εἶναι εὐληπτον καὶ ἀπλούστατον: εἶχον τροχιοδρόμους.

Ἡ ὑπαρξίς τῶν τροχιοδρόμων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησὶ τε καὶ τισὶν ἄλλοις ἔθνεσι, κατὰ διαφόρους ἐποχὰς δὲν εἶναι πλέον σήμερον ζήτημα. Οἱ κ. *Leake*, *Ross*, *Mure*, *Curtius* καὶ *Caillemer*, βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν λειψάνων τῶν ἀρχαίων τροχιοδρόμων, ἔλυσαν ἀνεκκλήτως τὸ ζήτημα τοῦτο. Ἄλλως τε ἀπεκδυόμενός τις τὸν σημερινὸν ἄνθρωπον καὶ ἐπανερχόμενος κατὰ τὰς ἐποχὰς ἐκεῖνας τὸ πρᾶγμα παρίσταται αὐτῷ ὄλως φυσικόν.

Οἱ Ἕλληνες καθ' ὅποιανδήποτε ἐποχὴν καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ἕκαμον πρῶτον χρῆσιν τῶν τροχιοδρόμων, ἐγνώριζον φυσικῶ τῷ λόγῳ τὰς ἀμάξας, ὧν ἡ χρῆσις ἀνάγεται εἰς ἀρχαιοτάτας ἐποχὰς, ἀφοῦ οἱ θεοὶ παρίστανται συχνότατα ἐφ' ἀμαξῶν. Τὰς ἀμάξας φαίνεται νὰ παρέλαβον ἐκ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, οἵτινες ἴσως ἕκαμον πρῶτοι χρῆσιν τῶν ἀμαξῶν, ἀφοῦ εἶδον τὸ ἔληκτρον παρὰ τοῖς βορείοις γείτοσί των, εἰς ὃ προσέθεσαν τοὺς τροχοὺς. Ἄλλ'

ἅπαντα ταῦτά εἰσιν ἀπλαῖ ὑποθέσεις. Οἱ Ἕλληνες γινώσκοντες ἤδη τὰς ἀμάξας καὶ ζῶντες ἐπὶ ἐδάφους πετρώδους καὶ ἀνώμαλου, μόλις ἠδύναντο νὰ κάμνωσι γρησὶν αὐτῶν, ἡ τομὴ δὲ οἰαςδήποτε ὁδοῦ — ὡς ὀρθῶς ἔλεγον τέμνειν ὁ δὸν, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐπίσης *Secare viam*, καὶ ὁ λαὸς ὀρθότερον ἡμῶν λέγει ἂν οἱ γω ὀ ρ ὀ μ ο υ ς — Ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους ἦτο δαπανηροτάτη καὶ ἡ οἰκονομία ἔπρεπε νὰ λαμβάνηται ὑπὸ σπουδαιοτάτην ἐποψιν. Ἡ φύσις δὲν ἐβράδυνε νὰ τοὺς βοηθήσῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν οἰκονομικωτέρων καὶ εὐτελεστέρων ὁδῶν, ὡς ἐξῆς.

Αἱ ὁδοὶ τῶν ἦσαν εὐάριθμοι, στεναὶ καὶ περιωρισμένοι· αἱ ἀμαξαι τῶν κυκλοφοροῦσαι διήρχοντο ὄχι μόνον συνήθως διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ αὐτοῦ μέρους τῆς ὁδοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου δὲν ἐβράδυνε νὰ χαραχθῶσιν αὐλακες, λεγόμεναι τροχιαί. Ἐπὶ τῶν τροχιῶν οἰαςδήποτε ὁδοῦ διέρχεται τοῦ λοιποῦ πᾶσα ἀμαξα ἕνεκα τῶν πλεονεκτημάτων, ἅτινα παρουσιάζουσιν αἱ τροχιαί, αἵτινες διὰ τοῦ καιροῦ — μέχρις ὠρισμένων βεβαίως ὀρίων — τελειοποιῦνται. Εἰς τὴν κατασκευὴν λοιπὸν τῶν ἀμαξήτων ὁδῶν ἐφήρμοσαν πάραυτα τὰς τροχιάς ταύτας, ἅς ἡ φύσις προσέφερεν αὐτοῖς, ἦτοι, ἔθετον αὐλακωτὰς πέτρας εἰς τὰ ἄκρα ἐκάστης ὁδοῦ, ἡ σκάπτοντες δεόντως τὰ ἄκρα τῆς ὁδοῦ, ὡσάκισ τὸ ἔδαφος ἦτο πετρώδες, ἐπὶ τοῦ μέρους ἐκεῖνου, ἐφ' οὗ ὄφειλον νὰ κυλισθῶσιν οἱ τῆς ἀμάξης τροχοί· ὥστε ὑπῆρχον τροχιοδρόμοι φυσικοὶ καὶ τεχνητοί. Αἱ τροχιασταὶ λοιπὸν ὁδοὶ ἐγένοντο τοσοῦτον συνήθεις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν, ὥστε κατέστησαν, οὕτως εἰπεῖν, ἀπαραίτητοι π. χ. τὸν δίφρον τοῦ Ἥλιου, περιγράφοντες ἡ παριστάνοντες αὐτὸν, δὲν ἠδύναντο νὰ τὸν φαντασθῶσιν ἐπὶ κοινῆς ὁδοῦ ἀλλ' ἐπὶ τροχιοδρόμου.¹

(¹) *E. Caillemer, Notes sur les railways ou chemins à rainures dans l'antiquité grecque. σελ. 2.*

«Ὡ τὴν ἐν ἄστροις οὐρανοῦ σέμνων ὁδὸν
καὶ χρυσοκολλήτοισιν ἐμβεβῶς δίφροις
Ἡλιε.»¹

Ἰγνη τῶν τροχιαστῶν ὁδῶν ὑπάρχουσιν εἰς τὴν ἀπὸ Πειραιῶς εἰς ἀγορὰν ἄγουσαν² εἰς τὰ περίξ τοῦ Ὀρχομένου³ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἐφέρετο τὸ πλοῖον τῆς Ἀθηναῶς, καὶ ἀλλαγῶν. Αἱ τροχιασταὶ ὁδοὶ δὲν ἦσαν ἄγνωστοι καὶ παρ' ἄλλοις ἔθνεσιν, ἐνθα μάλιστα τὸ ἔδαφος ἦτον ἀνώμαλον καὶ πετρῶδες διὸ καὶ σώζονται λείψανα αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἀγουσῶν εἰς τὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων πόλεων, τοῦ Λατίου καὶ μάλιστα εἰς τὴν *Cora*, *Nerba* καὶ *Signia* ὡς καὶ παρὰ τοῖς *Volsques*, εἰς τὰ περίχωρα τῶν Συρακουσῶν καὶ ἐπὶ τῶν βράχων τοῦ *Glascow* ἐν Σκωτία, ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ *Ροδανοῦ*, — Ὡς μοι ἔγραφε τελευταίως ὁ *K. Caillemer*⁴ — Ἐν *Val de Fier* ὄχι μακρὰν τοῦ *Seyssel*, εἰς τὰ περίχωρα τοῦ *Besançon* ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου τοῦ *Trochatsy*. Κ' ἐγὼ δὲ κατὰ τὸν προπαρελθόντα ὄβριον εὖρον τοιαύτας, φυσικὰς ὁμῶς καὶ ἐν κακῇ καταστάσει, εἰς τὸ παρακείμενον τῆς πόλεώς μας Ἡράκλειον. Ὁ *K. Caillemer* φρονεῖ μάλιστα ὅτι, ἐν Γαλλίᾳ, οἱ τροχιόδρομοι εἰσῆχθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἐσχάτως μοι ἔγραφεν· «*il sera curieux de rapprocher cette habitude gauloise de creuser des ornières pour les Chars, des habitudes grecques. Ce sont vos compatriotes qui l'ont importée dans la Gaule.*»

Αἱ τροχιασταὶ ὁδοὶ τῶν ἀρχαίων δὲν διέφερον τῶν σημερινῶν κακῶς ἀποκαλουμένων ἐν Εὐρώπῃ συνήθως Ἀμερικανικῶν σιδηροδρόμων, ἀφοῦ οἱ Ἀμερικανοὶ δὲν ἐπενόησαν πρῶτοι αὐτάς, διαφέρουσι μόνον κατὰ τοῦτο· ἀντὶ νὰ

(¹) Εὐριπίδου Φοίνισσαι στιχ. 1—3

(²) *Caillemer*, αὐτόθι (*Henriot, topographie.*)

(³) *Curtius loco cit.* σ. 64. παρ. *Caillemer.*

(⁴) Τὴν 25 Μαΐου 1872.

(⁵) Αὐτόθι.

ἔχουσι σιδηρᾶς τροχιάς, εἶχον λιθίνας, ὡς ἐκ τῆς ἐποχῆς, ὥστε ἠδύνατό τις νὰ τὰς ἀποκαλέσῃ μᾶλλον λιθοτροχιαστὰς ὁδοὺς *stone railway*, ἢ τοὶ *voies en rails de pierre* κτλ. παρουσιάζον τὴν διαφορὰν ἐκείνην, ἣν παρουσιάζουσιν ἐνίοτε οἱ πραγματικοὶ σιδηροδρόμοι τῆς Ἀμερικῆς πρὸς τοὺς ἐν Εὐρώπῃ, ἔχοντες ἀντὶ σιδηρῶν τροχιῶν ξυλίνας, ὧν τὸ βάθος καλύπτεται ὑπὸ ἀπλῆς σιδηρᾶς ταινίας ὡς ἐκ τῆς ἀνισότητος καὶ ἀκριθείας τοῦ σιδήρου.

Αἱ τροχιασταὶ ὁδοὶ ἐν γένει σημεριναὶ τε καὶ ἀρχαῖαι, μὴ ἐξαιρουμένων οὐδ' αὐτῶν τῶν σιδηροδρόμων, εἶχον καὶ ἔχουσι τὰς ἐλλείψεις των. Ὅταν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ζεύγους τροχιῶν ὁδοῦ τινος, πορεύωνται δύο ἄμαξαι κατ' ἀντίθετον διεύθυνσιν καὶ μετ' οὗ πολὺ συναντηθῶσιν, ἐν μὲν τοῖς σιδηροδρόμοις γινώσκετε τὰ καταστρεπτικὰ ἀποτελέσματα τῶν τοιούτων συγκρούσεων, ἐν δὲ τοῖς τροχιόδρομοις, ὅταν δὲν ὑπάρχῃ ἐκτροπὴ *gare d'évitement*, πρέπει νὰ καταβῶσιν οἱ ἐπὶ τῆς ἀμάξης ἄνθρωποι, νὰ ἐκφορτώσωσιν καὶ ἐκβάλωσιν αὐτὴν τῶν τροχιῶν τῆς ὁδοῦ, ἵνα ἡ ἑτέρα ἄμαξα δυνηθῇ νὰ διέλθῃ, καὶ μετὰ ταῦτα τεθῇ πάλιν αὐτὴ ἐπὶ τῶν τροχιῶν, φορτωθῇ καὶ οὕτως ἐξακολουθήσῃ τὸν δρόμον τῆς· καὶ τούτου ἕνεκα οἱ μὲν σιδηροδρόμοι περιμένουσιν ὡσάντις δὲν ὑπάρχῃ ἐκτροπὴ, ἢ διπλοὶ αὐλάκες, ὡς καὶ οἱ τροχιόδρομοι, διὸ καὶ αἱ διευθύνσεις αὐτῶν ὀρίζουσι μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριθείας τὰς κινήσεις των. Ἡ ἐν μόνον ζεύγος ἀπλῶν τροχιῶν ἔχουσα ἄνευ διακλαδώσεων ἐκτροπῶν ὁδὸς παρ' Ἑλλησιν ἐλέγετο ἄτραπός¹ ἢ δὲ διακλάδωσις ἐκτροπή· λείψανα δὲ ἐκτροπῆς σώζονται εἰς τὴν ἀπὸ Σπάρτης εἰς Ἐλος ἄγουσαν.² Ἐκ τοῦ πράγματος τούτου τῆς ἐκτροπῆς ἐλήφθη καὶ ἡ μεταφορικὴ σημασία τοῦ ἐκτρέπεσθαι καὶ παρεκτρέπεσθαι τῆς εὐθείας ὁδοῦ.

(¹) Ἡσύχιος, ἐν λέξ. ἄτραπός, ὁδὸς μὴ ἔχουσα ἐκτροπᾶς.

(²) *Curtius loco cit.* σελ. 15 *Caillemer* σελ. 7.

Παντοῦ καὶ πάντοτε ὅταν δύο πρόσωπα ἢ ἄμαξαι συναντηθῶσι κατ' ἀντίθετον διεύθυνσιν ἐπὶ ἀπλῆς ὁδοῦ, ἀφ' ἧς ἀδύνατον νὰ παρεκκλίνῃ ὁ ἕτερος αὐτῶν, ὑποχωρεῖ πάντοτε ὁ φυσικῶς, ἢ ἠθικῶς ἀσθενέστερος, εἶτι δὲ περισσότερον ἐπὶ τροχιαστῆς ὁδοῦ διὰ τὸ κοπιῶδες τοῦ πράγματος, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, καὶ δικαίως λέγει ὁ Ἴων:

«Α δ' ἐνθάδ' εἶχον ἀγαθ', ἄκουσόν μου, πάτερ·
τὴν φιλτάτην μὲν πρῶτον ἀνθρώπων σχολὴν
ὄχλον τε μέτριον, οὐδὲ μ' ἐξέπληξ' ὁδοῦ
πονηρὸς οὐδεὶς· κείνο δὲ οὐκ ἀνασχετόν,
εἴκειν ὁδοῦ χαλῶντα τοῖς κακίῃσιν».¹

Τὸ πρᾶγμα τοῦτο φαίνεται ὅτι παρέσχεν ἐν τῇ ἀρχαότητι—δὲ ὅτι πάντοτε οἰκειοθελῶς δὲν ὑποχωρεῖ τις—κακοπραγίας, ἔστιν ὅτε καὶ φόνους, εἰς τὸν ὅδοιποροῦντα ἠύχοντο νὰ ἔχη ἀβλαβῆς τὸ ἔχνος του, ἦτο τὴν ὁδόν του,²

«Ξεῖνε, σὺ δ' αἰίσας Δημοκλείους υἱέα χαιρεῖν
Δημοκλέα, στείχοις ἀβλαβῆς ἔχνος ἔχων».³

Ὁ Ἡρακλῆς βλέπων τὸν Κύκνον ἐρχόμενον εἰς συνάντησίν του καὶ θέλων νὰ τὸν ἀναγκάσῃ νὰ ἐκτραπῇ τῆς ὁδοῦ ἵνα διατηρήσῃ τὸ ἴδιον αὐτοῦ ὄχημα ἐν τῇ τροχιά, ὡς νομίζει ὁ *K. Caillemet*,⁴ λέγει αὐτῷ.

«Ἄλλὰ πάρεξ ἔχε δίφρον εὐξοον, ἠδὲ κελεύθου
εἶχε παρῆξ ἰέναι.»⁵

Νῦν προσπαθήσωμεν νὰ ἐξηγήσωμεν τὸ αἷτιον τοῦ θανάτου τοῦ Λαίου, ὃπερ στενωῶς, νομίζομεν, συνδέεται μετὰς τροχιαστὰς ὁδοῦς.

Ἐκαστος ἐπιθυμεῖ νὰ μάθῃ πρὸ πάντων τὸν λόγον τῆς

(¹) Εὐριπίδ. Ἴων, στιχ. 633 — 637.

(²) Φωτίου λέξ. Ἴχμος ὁδός, πορεία παρὰ *Caillemet*, 4.

(³) *Corpus inscript. Graecorum*, α. 3256 τομ. II., σελ. 749.

(⁴) Ἐν τῇ ἀναφερθείσῃ ἐπιστολῇ.

(⁵) Ἡσιόδου, ἀσπίς Ἡρακλέους στιχ. 352 — 353.

ἐριδός, δι' ὃν ὁ Οἰδίπους ἠναγκάσθη νὰ φονεύσῃ τὸν πατέρα του διότι συναντῶν τις καθ' ὁδὸν ἄγνωστον ἄνθρωπον δὲν φονεύει αὐτὸν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀνευ σπουδαιοτάτου λόγου. Ποῖος ἦτο λοιπὸν ὁ λόγος τῆς ῥήξεως ταύτης, ἣτις ἐπέφερεν τοιοῦτον τραγικὸν τέλος;

Ἡ γνώσις τῆς ὑπάρξεως τῶν τροchioδρόμων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, καὶ στίχοι τινὲς τοῦ Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους διαφωτίζουν διέοντως τὴν σκοτεινὴν ταύτην σελίδα τῆς Ἑλλ. ἱστορίας. Ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Οἰδίπους μαθὼν τὸ ἀμφίβολον τῆς καταγωγῆς του καὶ παραλαβὼν τινὰς τῶν ἀνθρώπων του ἀναβαίνει ἐρ' ἀμάξης καὶ διευθύνεται εἰς τοὺς Δελφοὺς ἐπὶ τροχιαστῆς ὁδοῦ, ἵνα ἐκεῖ ἀποκαλύψῃ τὴν καταγωγὴν του, Ἡ ὁδὸς αὕτη εἶχε διστυχῶς ἐν μόνον ζεύγος τροχιῶν· μετ' οὐ πολὺ συναντᾷ συνοδίαν ἀμάξης ἐπὶ τῶν αὐτῶν τροχιῶν ἀντιθέτως διευθυνομένης ἢ συνοδία αὕτη ἦτον ἢ τοῦ Λαίου, βασιλέως τῶν Θηβῶν. Ὁ βασιλεὺς λοιπὸν τῶν Θηβῶν ὧν προσέτι σεβαστὸς καὶ διὰ τὴν ἡλικιαντοῦ περιμένει ἵνα ὁ ἀπέναντί του νέος ὑποχωρῶν, ἀρήσῃ αὐτῷ τὴν δίοδον ἐλευθέραν. Ἄλλ' ὁ νέος οὗτος μὴ γνωρίζων τὸν Λαίον καὶ τὴν θέσιν του, νομίζων δὲ προσέτι ἑαυτὸν βασιλόπαιδα τῆς Κορίνθου, δὲν ἐννοεῖ ποσῶς νὰ ὑποχωρήσῃ, ὅτε αἴφνης, τοῦ Λαίου ἀγανακτοῦντος διὰ τὴν προπέθειαν τοῦ νέου, ἢ συνοδία αὐτοῦ οὔσα πολυαριθμοτέρα ἐπιπίπτει κατὰ τῆς τοῦ Οἰδίποδος καὶ εἰς ἐξ αὐτῆς ἀρχίζει νὰ ἐκβάλλῃ τοὺς τροχοὺς ἐκ τῆς τροχιάς, ὃν παῖει δι' ὀργῆς. Τότε ὁ Λαῖος καταφέρει κτύπημα διὰ διπλῆς μάστιγος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Οἰδίποδος. Οὗτος δὲ ἐξάλλος γενόμενος τότε καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων του, φονεύει ἅπαντας. Ἰδὲ δὲ πῶς διηγείται τὸ γεγονός τοῦτο βραδύτερον ὁ Οἰδίπους εἰς τὴν μητέρα καὶ σύζυγόν του Ἰοκάστην.

«Στείχων δ' ἰκνοῦμαι τοῖς δε τοὺς χώρους, ἐν οἷς
σὺ τὸν τύραννον τοῦτον ὄλλυσθαι λέγεις.

Ὅτ' ἦ κελεύθου τῆσδ' ὁδοιπορῶν σέλας,
ἐνταυθά μοι κηρύξτε κίπτι πωλικῆς

άνηρ ἀπήνης ἐμβεβώς, οἶον σὺ φῆς,
 Ξυνηντίαζον· καὶ ὁδοῦ μ' ὁ θ' ἠγεμῶν
 αὐτὸς θ' ὁ πρέσβυς πρὸς βίαν ἠλαυνέτην.
 Καγὼ τὸν ἐκτρέποντα, τὸν τροχηλάτην
 παίω δι' ὀργῆς· καὶ μ' ὁ πρέσβυς ὡς ὄρᾳ,
 ὄχους παραστείχοντα τηρήσας, μέσον
 κάρα διπλοῖς κέντροισί μου καθίκετο·
 Οὐ μὴν ἴσην γ' ἔτισεν· ἀλλὰ συντόμως
 σκήπτρω τυπεῖς ἐκ τῆς δε χειρὸς ὑπτιος
 μέσης ἀπήνης εὐθὺς ἐκκυλίνδεται·
 κτείνω δὲ τοὺς ξύμπαντας».¹

Ὁ δὲ Εὐριπίδης λέγει·

« καὶ ξυνάπτετον πόδα
 εἰς ταῦτὸν ἄμφω Φωκίδος σχιστῆς ὁδοῦ
 καὶ τὴν κελεύει Λαίου τροχηλάτης».²

Οὕτω ἐξηγούμενος ὁ θάνατος τοῦ Λαίου εἶναι πιθανός
 τε καὶ φυσικός. Τὸ πρᾶγμα τοῦτο φαίνεται ὅτι συνέβαινε
 συχνότατα, διότι ὁ Ἴων μακαρίζει ἑαυτὸν ὅτι οὐδεὶς ποτε
 πονηρὸς ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐξέλθῃ τῆς ὁδοῦ.

« οὐδὲ μ' ἐξέπληξ' ὁδοῦ
 Πονηρὸς οὐδεὶς».³

Οὔτε διότι ἠναγκάσθη νὰ ὑποστῇ πρᾶγμα ἀνυπόφορον
 ὑποχωρῶν εἰς ἄνθρωπον, ὃν περιφρονεῖ.

« κείνο δ' οὐκ' ἀνασχετὸν
 Εἶκειν ὁδοῦ χαλῶντα τοῖς κακίωσιν».⁴

Μέχρι τοῦδε παρακολουθοῦντες σχεδὸν βῆμα πρὸς βῆμα
 τὸν σοφὸν κ. *Caillemet* κατωρθώσαμεν νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι
 αἱ τροχιασταὶ ὁδοὶ ἦσαν ἐν χρήσει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις
 Ἑλλησι· νῦν ἴδωμεν ὑπὸ ἄλλον σκοπὸν καὶ ἔποψιν τὰς

(¹) Σοφοκλέους Οἰδίπους τύραννος στιχ. 798—813.

(²) Εὐριπίδου Ἴων, στιχ. 39—40.

(³) Χωρὸν παρατεθὲν ἀνωτέρω.

(⁴) Αὐτόθι.

τροχιαστὰς ταύτας ὁδοὺς· ἐπειδὴ δὲ τοῦ λοιποῦ δὲν ἔχομεν
 οὔτε τὸν κ. *Caillemet* οὔτε ἄλλον τινὰ ὁδηγόν, ἐπὶ τοῦ
 ὁποίου ἐρειδόμενοι νὰ προχωρήσωμεν, εἰμὴ μόνον τὰς ἰδίας
 ἡμῶν ὑποθέσεις, ἐπικαλούμεθα τὴν εὐμενῆ ἐπιείκειαν τῶν
 ἀκροατῶν μας.

B'.

Τὸ ναυτικὸν τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ὡς πρὸς
 τὴν σημερινὴν τεραστίαν ἀνάπτυξίν του, δύναται νὰ θεωρηθῇ
 ὅτι διετέλει εἰς τὰ σπάργανά του. Τὸ ἀρχαῖον ναυτικὸν ὑπε-
 λείπετο ὄχι μόνον κατὰ τὸν ἀτμὸν καὶ τὰ λοιπά, ὧν σή-
 μερον ἡ ναυτιλία κάμνει χρῆσιν, ἀλλ' ἐν γένει κατὰ τὰς
 γνώσεις τὰς τε γεωγραφικὰς καὶ ναυτικὰς, ὧν ἕνεκα ἡ νου-
 τιλία ἦτο μικρὰ καὶ περιορισμένη. Ὡς ἐκ τῆς ἀσθενείας δὲ
 καὶ σμικρότητός της ἀδυνατοῦσα νὰ παλαιῇ πάντοτε κατὰ
 τῶν στοιχείων τῆς φύσεως, ἐπάλαιε κατ' αὐτῶν θριαμβευτι-
 κῶς διὰ τοῦ πνεύματος τῶν ναυτιλλομένων.

Τὸ Ἑλληνικὸν ναυτικὸν στερούμενον ἀτμοῦ καὶ κατὰ
 συνέπειαν βραδυποροῦν, ἢ εὐρισκόμενον ἀπέναντι ἰσχυροῦ
 ἐχθρικοῦ στόλου, κατάρθωσε νὰ ἀναπληροῖ θαυμασίως τὰς
 ἐλλείψεις ταύτας πλέον, ὄχι μόνον ἐπὶ τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ
 καὶ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, οὕτως εἰπεῖν. Τὸ πρᾶγμα τοῦτο ὅσον
 παράδοξον καὶ ἂν ἦ, ἡ ἱστορία εὐτυχῶς μᾶς παρέχει ἀρκού-
 σασ μαρτυρίας οὐδεμίαν ἐπιδεχομένης ἀμφιβολίαν.¹

Πάντες γινώσκουσι τὸ κέντρον τοῦ ἀρχαίου ἐμπορίου
 καὶ τῆς ναυτιλίας, τὴν δίκην βασιλίδος μεταξὺ δύο θαλασ-
 σῶν κειμένην Κόρινθον. Τὸ ἀρχαῖον ναυτικὸν ἀποφεῦγον
 τὸν κινδυνώδη καὶ μακρὸν περίπλουν τῆς Πελοποννήσου,
 συνεκεντροῦτο ἐκ τε τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Μεγάλης Ἑλ-
 λάδος εἰς τὴν Κόρινθον. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλ-
 λάδι προτιθέμενοι νὰ πέμψωσιν ἐμπορεύματα εἰς τὰ παρά-
 λια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελά-

(¹) Ὁρᾶ Ἡροδότου βιβλ. Ζ. κεφ. 24 Πολυβ. Δ'. 19, Ε'. 101.

Πλουτάρ. Ἀντων. κεφ. 79. Θουκυδ. 13. II, 93. καὶ 94 III, 84.
 IV 8, VIII, 8 καὶ σχολιαστ.

γους, ἢ τανάπαλιν, ὑπεβάλλοντο εἰς πολλὰ ἔξοδα πέμποντες ταῦτα εἰς τὸ ἐντὸς τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου Λέχαιον ἔνθα ἔπρεπε νὰ ἐκφορτωθῶσιν, ἐνίοτε δὲ καὶ νὰ ἀποθηκευθῶσιν ἀναμένοντες κατάλληλον εὐκαιρίαν, καὶ εἶτα νὰ μετενεχθῶσιν εἰς τὸν λιμένα τῶν Κεγχρεῶν ἢ μᾶλλον τῆς Σχοινοῦντος, ὅστις ἦτο 45 σταδ. πλησιέστερος τοῦ λιμένος τῶν Κεγχρεῶν, ἵνα φορτωθῶσιν ἐκ νέου εἰς ἄλλο πλοῖον καὶ ἀποσταλῶσιν εἰς τὸν πρὸς ὄν ὄρον των, ἐπενόησαν τὸ ἐξῆς; νὰ μεταφέρωσιν αὐτὰ τὰ πλοῖα διὰ τῆς ξηρᾶς ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸν ἄλλον κόλπον. Τὸ πρᾶγμα δὲ τοῦτο ἀναφέρει πολλάκις ὁ Θου υδίδης,¹ ὁ Πολύβιος,² ὁ Ἡρόδοτος,³ καὶ ἄλλοι καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐγένετο μόνον ἐν Κορίνθῳ ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ, ἀναφέρωμεν τὰ κυριώτερα χωρία τῶν ἀρχαίων συγγραφέων.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀντωνίου, ἣν ἡ Κλεοπάτρα βαρέως ἔφερεν, ὁ Ἀντώνιος εὔρεν αὐτὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀπιτολμῶσαν ἔργῳ παραβόλῳ καὶ μεγάλῳ τοῦ γὰρ εἶργοντος ἰσθμοῦ τὴν ἐρυθρὰν ἀπὸ τῆς κατ' Αἴγυπτον θαλάσσης καὶ δοκοῦντος Ἀσίαν καὶ Λιβύην ὀρίζειν, ἣ σφίγγεται μάλιστα τοῖς πελάγεος καὶ βραχύτατον εὐρύς ἐστι, τριακοσίων σταδίων ὄντων, ἐπεχείρησεν ἄρασα τὸν στόλον ὑπερνεωκῆσαι, καὶ καθεῖσα τὰς ναῦς εἰς τὸν Ἀραβικὸν κόλπον μετὰ χρημάτων πηλῶν καὶ δυνάμεως ἔξω κατοικῶν ἀποφυγοῦσα δουλείαν καὶ πόλεμον. Ἐπὶ δὲ τὰς πρώτας ἀνελκομένας τῶν νεῶν οἱ περὶ τὴν Πέτραν Ἀραβες κατέκαυσαν, ἔτι δὲ Ἀντώνιος τὸν ἐν Ἀκατίῳ στρατὸν ᾤψετο συμμένειν, ἐπαύσατο καὶ τὰς ἐμβολὰς ἐφύλαττεν.»

Οἱ Ταραντῖνοι πολιορκούμενοι ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατῴρθωσαν διὰ τοιαύτης μεθόδου νὰ ἐλευθερώσωσι τὸν στό-

(¹) Βιβλ. II, 93 καὶ 94. III, 81. IV, 8. VIII, 8.

(²) Βιβλ. Δ'. 19. Ε'. 101.

(³) Βιβλ. Ζ'. κεφ. 24.

(⁴) Πλουτάρχου Ἀντώνιος, κεφ. 69.

λον των καὶ νὰ πολιορκήσωσι τοὺς πολιορκουήσας. Ἴδου πῶς διηγείται τὸ γεγονός τοῦτο ὁ Πολύβιος: «Ἡδὴ δ' ἐντελεῖς αὐτοῦ συνισταμένου τὰς πρὸς τὴν πολιορκίαν παρασκευάς, παραπεσούσης τῆς ἐκ Μεταποντίου βοήθειας εἰς τὴν ἄκραν κατὰ θάλατταν, βραχύ τι ταῖς ψυχαῖς ἀναθάρρησαντες οἱ Ῥωμαῖοι νυκτὸς ἐπέθεντο τοῖς ἔργοις, καὶ πάσας δέφθειραν τὰς τῶν ἔργῳ καὶ μηχανημάτων κατασκευάς· οὗ γενομένου, τὸ μὲν πολιορκεῖν τὴν ἄκραν Ἀννίβας ἀπέγνω, τῆς δὲ τοῦ τείχους κατασκευῆς ἤδη τετελειωμένης, ἀθροίσας τοὺς Ταραντῖνους ἀπεδείκνυε διότι κυριώτατόν ἐστι πρὸς τοὺς ἐνεστώτας καιροὺς τὸ τῆς θαλάττης ἀντιλαμβάνεσθαι κρατούσης γὰρ τῆς ἄκρας τῶν κατὰ τὸν εἰσπλουν τόπον, ὡς ἐπάνω προείπον, οἱ μὲν Ταραντῖνοι τὸ παράπαν οὐκ ἠδύνατο χρῆσθαι ταῖς νηυσὶν οὐδ' ἐκλιπεῖν ἐκ τοῦ λιμένος, τοῖς δὲ Ῥωμαῖοις κατὰ θάλατταν ἀσφαλῶς παρεκομίζετο τὰ πρὸς τὴν χρείαν, οὗ συμβαίνοντος, οὐδέποτε δυνατόν ἦν βεβαίως ἐλευθερωθῆναι τὴν πόλιν. Ἄ συνορῶν ὁ Ἀννίβας ἐδίδασκε τοὺς Ταραντῖνους ὡς ἐὰν ἀποκλεισθῶσι τῆς κατὰ θάλατταν ἐλπίδος οἱ τὴν ἄκραν τηροῦντες παρὰ πόδας αὐτοῖ δι' ἐνυτῶν ἐξάντες λείψουσι ταύτην καὶ παραδώσωσι τὸν τόπον· ὧν ἀκούοντες οἱ Ταραντῖνοι, τοῖς μὲν λεγομένοις συγκατετίθεντο ὅπως δ' ἂν γένοιτο τοῦτο κατὰ τὸ παρόν, οὐδαμῶς ἠδύνατο συνοησθαι πλὴν εἰ παρὰ Καρχηδονίων ἐφανείη στόλος· τοῦτο δ' ὦν κατὰ τοὺς τότε καιροὺς ἀδύνατον διότι ἠδυνάτουσαν συμβαλεῖν ἐπὶ τί φερόμενος Ἀννίβας τοῦ· περὶ τούτων πρὸς σφάς ποιεῖται λόγους· φήσαντος δ' αὐτοῦ φανερόν εἶναι χωρὶς Καρχηδονίων αὐτοὺς δι' αὐτῶν ὅσον ἤδη κρατῆσας τῆς θαλάττης μᾶλλον ἐκπλαγεῖς ἦσαν, οὐ δυνάμενοι τὴν ἐπίνοιαν αὐτοῦ συμβουλευεῖν. Ὁ δὲ συνεωρακῶς τὴν πλατεῖαν εὐδιακόσμητον, οὖσαν τὴν ὑπάρχουσαν μὲν ἐντὸς τοῦ διατειχίσματος, φέρουσαν δὲ παρὰ τὸ διατειχίσμα ἐκ τοῦ λιμένος εἰς τὴν ἔξω θάλατταν, ταύτη διενοεῖτο τὰς ναῦς ἐκ τοῦ λιμένος εἰς τὴν νότιον ὑπερβί-

βάζειν πλευράν· διόπερ ἅμα τῷ τὴν ἐπίνοιαν ἐπιδείξει τοῖς Ταραντίνοις οὐ μόνον συγκατέθεντο τοῖς λεγομένοις, ἀλλὰ καὶ διαφερόντως ἐθαύμασαν τὸν ἄνδρα, καὶ διέλαβον ὡς οὐδὲν ἂν περιγένοιτο τῆς ἀγγινοῖς τῆς ἐκείνου καὶ τόλμης. Ταχὺ δὲ φορεῖων ὑποτρόχων κατασκευασθέντων, ἅμα τῷ λόγῳ τοῦργον εἰλήφει συντέλειαν, ἅτε προθυμίας καὶ πολυχειρίας ὁμοῦ τῇ προθέσει συνεργούσης. Οἱ μὲν οὖν Ταραντίνοι τοῦτον τὸν τρόπον ὑπερνεωλκήσαντες τὰς νῆας εἰς τὴν ἕξω θάλατταν, ἐπολιόρχουν ἀσφαλῶς τοὺς ἐκ τῆς ἄκρας, ἀφηρημένοι τὰς ἕξωθεν αὐτῶν ἐπικουρίας. Ἄνιβας δὲ φυλακὴν ἀπολιπὼν τῆς πόλεως, ἀνέξευξε μετὰ τῆς δυνάμεως, καὶ παρεγένετο τριταῖος ἐπὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς χάρακα καὶ τὸ λοιπὸν τοῦ χειμῶνος ἐνταῦθα διατρίβων ἐμμενε κατὰ τὸν χῶρον».¹

Κατὰ τὸν μεταξὺ Αἰτωλῶν καὶ Φιλίππου πόλεμον ὅταν οἱ Αἰτωλοὶ ἐκυρίευσαν καὶ ἐπυρπόλησαν τὴν Κύναιθον τότε ὁ Ταυρίων πυρηνόμενος τὴν τῶν Αἰτωλῶν εἰσβολὴν, καὶ τὰ περὶ τὴν Κύναιθον πεπραγμένα νὰ θεωρῶν δὲ τὸν Δημήτριον τὸν Φάρειον ἀπὸ τῶν νήσων εἰς τὰς Κεγχρεὰς καταπεπλευκότεν παρεκάλει τοῦτον βοηθῆσαι τοῖς Ἄχαιοις· καὶ δισθηθήσαντα τοὺς λέμβους, ἐπιτίθεσθαι τῇ τῶν Αἰτωλῶν διαβάσει. Ὁ δὲ Δημήτριος, λυσιτελεῖ μὲν, οὐκ εὐσχήμονα δὲ πεποιημένος τὴν ἀπὸ τῶν νήσων ἐπάνοδον, διὰ τὴν τῶν Ροδίων ἐπ' αὐτὸν ἀνάπλουν, ἄσμενος ὑπήκουσε τῷ Ταυρίωνι, προσδεξαμένου ἐκείνου εἰς τὴν ὑπέρβασιν τῶν λέμβων δαπάνην. Οὗτος μὲν οὖν ὑπερισθησας, καὶ δυοὶ καθυστερήσας ἡμέραις τῆς τῶν Αἰτωλῶν διαβάσεως, προκατασύρας τινὰς τόπους καὶ παραλίαις τῆς τῶν Αἰτωλῶν, κατήχθη πάλιν εἰς τὴν Κόρινθον». (Πολυβ. βιβλ. Δ'. κ. 19).

Ἐκ τούτων ἐξάγεται ὅτι ἡ διὰ ξηρᾶς μεταφορὰ πλοίων ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην θάλασσαν ἦτο συνηθεστάτη παρὰ τοῖς

(¹) Βιβλ. Η'. κεφ. 36.

ἀρχαίοις, ἀφ' οὗ τὸ πρᾶγμα τοῦτο κατὰ διαφοροὺς ἐποχὰς ἐγέετο. Τὸ ζήτημα εἶναι τίνι τρόπῳ μετέφερον αὐτὰ.

Νὰ μεταφέρῃ τις δια ξηρᾶς πλοῖα ἀπὸ ἐνὸς εἰς ἄλλο μέρος, ὅσον μικρὰ καὶ ἂν ἦ ἡ ἀπόστασις, τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι εὐκόλον, ἀλλὰ τέλος τοῦτο εἶναι δυνατόν προκειμένῳ νὰ λάβῃ χώραν ἅπαξ ἢ δις ὡς π. γ. ἡ ὑπερνεωλκήσις τῶν πλοίων τῆς Κλεοπάτρας ἀπὸ τῆς Μεσογείου εἰς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, ἣτις θὰ ἐγένετο διὰ πολυχειρίας καὶ συνήθων μέσων. Ἡ εἰς Τάραντα δι' ἀμαξῶν πορεία ὑπότροχα, λέγει ὁ Πολύβιος, ἕνεκα τῆς ὀμαλότητος τοῦ ἐδάφους καὶ ἐν Κορίνθῳ κατ' ἀρχὰς θὰ ἐγένετο βεβαίως διὰ τοιοῦτου τινὸς μέσου, ἀλλ' ὅταν κατήντησεν ἤδη κοινὴ καὶ συνήθης ὁδὸς ὁ Ἰσθμὸς, δι' οὗ ὑπερνεωλκοῦντο τὰ πλοῖα, τὰ χερσαῖα ταῦτα ταξείδια θὰ ἦσαν ὄχι μόνον ὀχληρὰ, ἀλλὰ καὶ δαπανηρὰ· διὸ καὶ νομίζομεν ὅτι οἱ Ἕλληγες, οἵτινες ἐγίνωσκον, ὡς εἶδομεν τὰς τροχιαστὰς ὁδοὺς, δὲν θὰ ἐβράδυνον νὰ ἐφαρμόσωσι ταύτας καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου· καὶ τότε τιθέντες τὰ πλοῖα ἐπὶ τῶν ἀμαξῶν μετεβίβαζον ταῦτα ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἄλλο μέρος τοῦ Ἰσθμοῦ.

Τὰς μὲν τροχιαστὰς ὁδοὺς, ἀφοῦ τὰς ἐγίνωσκον, ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῶν ἦτο εὐκόλος καὶ φυσικὴ· ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἐμβάλλει δυσπιστίαν τινὰ εἰς τὸ πρᾶγμα, εἶναι τὸ νὰ φαντασθῇ τις πλοῖον ἐφ' ἀμάξης, ἀλλ' ἡ ἱστορία καὶ τὰ ζῶντα μνημεῖα αἴρουσι τὴν ἀμφιβολίαν ταύτην· εἶδομεν πρὸ ὀλίγου ὅτι οἱ Ταραντίνοι ἕκαμον χερσὶν πορείων ὑποτρόχων ἤτοι ἀμαξῶν, γινώσκομεν δὲ ἐπίσης ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι οὐδέποτε σχεδὸν ἐξεστράτευον χωρὶς νὰ ἐφοδιάζωνται δι' ἀμαξῶν, ὧν ἐκάστη ἔφερε μονόξυλον προωρισμένον διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ποταμίων γεφυρῶν, ὧν ἀνάγλυφα ὑπάρχουσιν ἐπὶ τῆς στήλης τοῦ Γραϊανοῦ καὶ τῆς Ἀντω-

(¹) *Dict des antiquites Romaines et grecques*, εἰς τὴν λέξιν Μονόξυλον.

νίνης. Ὡστε γνωστῶν κύσων ἤδη τῶν τροχιαστῶν ὁδῶν καὶ τῆς δι' ἄμαξῶν μεταφορᾶς πλοίων ἐπὶ συνήθους ὁδοῦ, ὁ συνδυασμὸς καὶ ἡ πραγματοποίησις αὐτῶν οὐδεμίαν δυσκολίαν παρέχουσιν. Τὸ ὄνομα τῆς ὁδοῦ, δι' ἧς μετεφέροντο τὰ πλοῖα ἐν τῷ Κορινθιακῷ Ἰσθμῷ ἐλέγετο Δίολκος λέξις σύνθετος ἀπὸ τῆς διὰ καὶ ὀλκος, σημαίνουσης δι' ὀλκοῦ, αὐλακος, φέρειν· τὸ ὄνομα, λέγω, τοῦτο ἄρα γε δὲν ἐμφαίνει πῶς τὸ πρᾶγμα;

Ἄλλως τε ὁ πολὺς Grotte ἐν τῇ περὶ Ἑλλάδος αὐτοῦ ἱστορίᾳ ἀναφέρων τὸ ἐξῆς χωρίον τοῦ Ἡροδότου, ἐνθα πρόκειται περὶ τῆς τομῆς τοῦ ἐν Ἄθῳ Ἰσθμοῦ ὑπὸ τοῦ Ξέρξου. α' Ω; μὲν ἐμὲ συμβαλλόμενον εὐρίσκειν, μεγαλοφροσύνης εἵνεκεν αὐτὸ Ξέρξης ὀρύσσειν ἐκέλευε, ἐθέλων τε δύναμιν ἀποδείκνυσθαι καὶ μνημόσηνα λιπέσθαι παρεὸν γὰρ μηδένα πόνον λαβόντας τὸν ἰσθμὸν τὰς νέας διφρύσαι, — ὀρύσσειν ἐκέλευε διώρυχα τῇ θαλάσῃ, εὖρος ὡς δύο τριήρεις ὁμοῦ ἐλαστρευμένας. Τοῖσι δὲ αὐτοῖσι τούτοις, τοῖσί περ καὶ τὸ ὄρηγμα, προσετέτακτο καὶ τὸν Στρυμόνα ποταμὸν ζεύξαντα; γεφυρῶσαι». Ὁ Grotte, λέγω, προσθέτει τὰ ἐξῆς. *Tant c'était un procédé habituel,*

(¹) Ἐπεὶ δὴ καὶ τὴν ἐν Λιβύῃ, δύναμιν ἀπεπιστευμένος ἀπέστησεν ὀρύσσειν ἑαυτὸν ἀναλεῖν, καὶ διακωλυθεὶς ὑπὸ τῶν φίλων καὶ κομισθεὶς εἰς Ἀλεξάνδρειαν εὖρε Κλεοπάτραν ἐπιτολμῶσαν ἔργῳ παραβόλῃ καὶ μεγάλῃ. Τοῦ γὰρ εἰργοντος ἰσθμοῦ τὴν ἐρυθρὰν ἀπὸ τῆς κατ' Αἴγυπτον θαλάσσης καὶ δοκοῦντος Ἀσίαν καὶ Λιβύην ὀρίζειν, ἢ σφίγγεται μάλιστα τοῖς πελάγεσι καὶ βραχύτατος εὐρύς ἐστι, τριακοσίων σταδίων ὄντων ἐνεχείρησεν ἄρασα τὸν στόλον ὑπερνεωλκῆσαι καὶ καθέισα τὰς ναῦς εἰς τὸν Ἀραβικὸν κόλπον μετὰ χρημάτων πολλῶν καὶ δυνάμειος ἔξω κατοικεῖν ἀποφυγούσα δουλείαν καὶ πόλεμον. Ἐπεὶ δὴ τὰς πρώτας ἀνεληρομένους τῶν νεῶν οἱ περὶ τὴν Πέτραν Ἀραβες κατέκαυσαν, ἔτι δὲ Ἀντώνιος τὸν ἐν Ἀκτίῳ στρατὸν εἰ ᾤετο συμμένειν, ἐπαύσατο καὶ τὰς ἐμβολὰς ἐφύλαττεν (Πλουτ. Ἀντώνιος ζ').

(²) Βιβλ. VII κεφ. 24

dans l'esprit d'un Grec du Ve siècle avant J. C. . Transporter des vaisseaux par une force mécanique à travers un Isthme, unerrainure ou coulisse spéciale étant vraisemblablement préparée pour eux (τόμ. Δ'. σελ. 306).

Ὡστε καὶ ὁ Grotte ὑποθέτει νὰ ὑπῆρχε μᾶλλον τροχιαστή τις ὁδὸς εἰς τὸν Δίολκον τῆς Κορίνθου· καὶ ὅτι τὸ εἶδος τοῦτο τῆς μεταφορᾶς ἦτο συνηθέστατον καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἤδη τοῦ Ἡροδότου, ὅστις ἀπορεῖ διατὶ ὁ Ξέρξης δὲν ὑπερνεωλκῆσε τὸν στόλον του, ἀντὶ νὰ διορύξῃ τὸν Ἰσθμὸν ἀπὸ μεγαλοφροσύνης, ἣν δὲν πιστεύει. Διότι ἐὰν ἐν Ἑλλάδι ἡ φύσις ἠνάγκασε τοὺς Ἕλληνας νὰ ἐπινοήσωσι τὰς τροχιαστὰς ὁδοὺς καὶ νὰ διίσθιζωσι στόλους, δὲν ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι ταῦτα ἦσαν συνήθη καὶ παρὰ Πέρσαις, ὧν ἡ τοπογραφία τῆς χώρας ὅλως διάφορος ἐτύγγανεν οὔσα τῆς Ἑλλάδος καὶ πιθανότατα ἠγγόουν τὰς τε διίσθισεις καὶ τροχιοδρόμους· ἡ δὲ τομὴ ἰσθμοῦ τινος ὅλως φυσικὴ παρίστατο τῷ Ξέρξῃ, ἴσως δὲ καὶ γνωστὴ ἐκ παραδόσεως, διότι οἱ Κνίδιοι ἀποφασίσαντες ποτε νὰ χωρισθῶσι τῆς Ἀσίας διὰ τῆς τομῆς τοῦ ἰσθμοῦ των ἵνα ἐξασφαλισθῶσι ἀπὸ τὰς Περσικὰς εἰσβολὰς, ἐμποδίσθησαν ὑπὸ τῆς Πυθίας τῶν Δελφῶν, ἀπαντησάσης αὐτοῖς.

α' Ἰσθμὸν δὲ μὴ πυργούτε μὴδ' ὀρύσσετε,

Ζεὺς γὰρ ἔθηκε νῆσον, εἴ γ' ἐβούλετο». (Ἡρόδ.)

Ὡστε ὁ Δίολκος τῆς Κορίνθου φαίνεται νὰ ἦτο τροχιαστὴ ὁδός. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἀρχαιότητος· νῦν δ' ἔλθωμεν εἰς ἄλλους χρόνους καὶ ἐποχὰς ἵνα εὐρωμεν ὑπερνεωλκῆσεις ἴσως καὶ τροχιαστὰς ὁδοὺς;

Κατὰ τὸ 1097 οἱ σταυροφόροι μαθόντες ὅτι οἱ πολιορκούμενοι ἐλάμβανον βοήθειαν ἀπὸ τὴν λίμνην Ascanius ἔφερον ἀπὸ τὸν λιμένα τῆς Canitoi πλοῖα διὰ ξηρᾶς ὧν πολλὰ ἠδύναντο νὰ φέρωσιν ἑκατὸν μαχητὰς· τὰ πλοῖα ταῦτα, ἅτινα ἐπρομήθευσαν Ἕλληνας, μετεφέρθησαν ἐν μιᾷ νυκτὶ, ἦτοι εἰς διάστημα ἑπτὰ μιλίων δι' ἄμαξῶν ἐφ' ὧν ἐτέθησαν τὰ πλοῖα. Αἱ ἄμαξαι αὗται δεθεῖσαι διὰ

σχοινίων και ἱμάντων ἐσεύροντο ὑπὸ ἵππων καὶ ἰσχυρῶν ἀνδρῶν. (*Hist. des Croisades chand*, τομ. I. σελ. 248.)

Κατὰ τὰς σταυροφορίας μεταχειρίσθησαν πύργους τροχοτούς κυλιομένους πέριξ τῶν πολιορκουμένων τειχῶν (αὐτόθι σελ. 430) ἐξ ὧν τινες ἦσαν μέγιστοι καὶ ὅμοιοι φρουρίοις με φρουρὰν (αὐτ. τ. II σελ. 255, καὶ 410.)

Πρὸ τινῶν ἐτῶν οἱ ἀξιότιμοι κύριοι *Henri Glavanu* καὶ ὁ διδάκτωρ *Déhier* ἐπραγματεύθησαν ἐν τῷ Συλλόγῳ ὁ μὲν ἀπερὶ τῆς διὰ ξηρᾶς μεταφορᾶς τοῦ στόλου Μωάμεθ τοῦ β'.¹⁾ ὁ δὲ ἀπερὶ τῆς μετακομίσεως διὰ ξηρᾶς τῶν πλοίων ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ β'.²⁾ Ἀμφότεροι οἱ κύριοι οὗτοι προσεπάθησαν νὰ διευκρινήσωσι τὴν ὁδόν, ἣν ἔλαβον τὰ πλοῖα· περὶ δὲ τοῦ τρόπου δι' οὗ μετεκομίσθησαν, ἔπερ καὶ θὰ προσπαθήσωμεν ἐνταῦθα νὰ διευκρινήσωμεν, ἐλάχιστα εἶπον· πρὶν δ' ἐξετάσωμεν τοῦτο ἐπιτραπήτω ἡμῖν νὰ ἐξετάσωμεν, ἂν ἡ διὰ ξηρᾶς μεταφορὰ στόλου ἦτο ἰδίᾳ ἐπινόησις τοῦ κατακτητοῦ ἢ μᾶλλον ξένη.

Εἶδομεν ὅτι αἱ τροχιασταὶ ὁδοὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἦσαν συνήθεις ὡς καὶ ἡ διὰ ξηρᾶς μεταφορὰ πλοίων καὶ ὅτι ὁ Δίοικλος τῆς Κορίνθου φαίνεται κατὰ μεγάλην πιθανότητα νὰ ἦτο τροχιαστὴ ὁδός. Ἄλλ' ἡ διὰ τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου μεταφορὰ πλοίων ἄρα γε περιωρίσθη μόνον ἐν τῇ ἀρχαιότητι; Ἡ ἱστορία εὐτυχῶς μᾶς λέγει τὸναντίον.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ Θ' αἰῶνος, ἐπὶ τῆς βασιλείας Βασιλείου τοῦ Μοκεδόνοιο, στόλος Ἀραβικὸς ἐλυμαίνετο τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου· ὁ ναύαρχος Νικήτας πληροφορηθεὶς εἰς τὸν λιμένα τῶν Κεγχρεῶν ὅτι οἱ ἐχθροὶ εὐρίσκοντο κατὰ τὰ παράλια τῶν Πατρῶν, ἀντί νὰ περιπλεύσῃ ὀλόκληρον τὴν Χερσόνησον, μετέφερε διὰ τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου ἐν μιᾷ νυκτί τὰ πλοῖά του, κατέλαβε τοὺς Ἀραβας καὶ κατέσφαξεν αὐτούς.

(¹⁾ Ὅρα Περιοδικὸν τοῦ Συλλόγου τομ. δ'. σελ. 76 καὶ 84.

(²⁾ Αὐτόθι σελ. 76.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 10. αἰῶνος Ἕλληνας Σόρβολος ἐκ Κρήτης διεπράξατο ἐπίσης τοιοῦτον τι ἀνδραγάθημα σώσας τὴν Βενετίαν· ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ πρᾶγμα καὶ ὁ ἥρωο εἰσὶν ὄχι λίαν γνωστά, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ ἐπαναλάβω ἐνταῦθα τὴν βιογραφίαν τοῦ ἥρωοιο Κρητῶο, ὡς τὴν διηγείται ὁ Μουστοξόδης ἐν τῷ Ἑλληνομνήμονι αὐτοῦ.¹⁾

«Χαλεπώτατοο πόλεμοο συνίστατο ἤδη τῷ 1439 ἀναμέσοο τῆο Ἑνετικῆο Ἀριστοκρατίασ καὶ τοῦ Δουκῶο τῶν Μεδιολάνων, εἰο τὸν ὁποῖον καὶ ἔτεροι προσετέθησαν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ δυναστῶν καὶ τὰ πλήθη αὐτοῦ κατεῖχον τὴν λίμνην τὴν νῦν καλουμένην Γάρδαν (Βηνάκοο) καὶ τὰς περιθεούσασ ὄχθασ, ὡστε αἱ ἀμφικείμεναι πόλεις Βρεξία *Brescia* καὶ Οὐκρῶν *Verona* ἔτρεχον τὸν ἐσχατοο τῆο ἀλώσεωο κίνδυνον. Ἐπειγόμενοι πανταχόθεν οἱ Ἑνετοὶ στρατιῶται, κατῶρθωσαν τελευταῖον, τέμνοντες ὁδὸν νὰ διεξέλθωσι διὰ τοῦ ἀρκτικῶο μέρουο τῆο λίμνηο, τὸ ὁποῖον ὑπὲρ τὰ ἄλλα πλήθει μὲν ὄχι ἀγενοῦοο χώρασ, ἀλλὰ περιζώννυται ἐξ ἀπροσβάτων ὀρέων. Ἦτο δὲ παρὰ τὴν διεξοδοο ταύτην λιμὴν ὀνομαζόμενοο Τούρβολοο, τὸν ὁποῖον καταλαβῶν ὁ στρατηγὸο ἔγραψε πρὸο τὴν ἀριστοκρατίαν ὅτι ἐτμήθη ἡ ὁδὸο, ὅθεν καὶ τὸν ἐχθρὸν ἠδύναντο νὰ ἐκδιώξωσι καὶ τὰς ἀπειλουμένηοο πόλεις εὐκόλωοο νὰ βοθηθῶσι. Πρὸο ἐπίτευξιν δὲ τοῦ σκοποῦ ἦτο ἀναγκαῖοο στόλοο· ἀλλὰ πῶο νὰ κατορθωθῆ τὸ τοιοῦτοο ἐνθα οὔτε δρυμοὶ παρῆσαν οὔτε ποταμοὶ πρὸο διαγωγὴν πλοίων; Ἐν ᾧ δὲ πολλὰ καθ' ἑαυτοῦοο ἐσάλειον ταλαντευόμενοι τὴν γνώμην οἱ συγχλητικὸο καὶ τὰ πρᾶγματα ἐπὶ πολλὰοο ἡμέρασ ἦσαν μετέωρα, Ἕλληνας ὀνόματι Σόρβολοο, Κρηῶο τὴν πατρίδα, προσελθῶν εἰο τὴν Σύγκλητοο, ἐδήλωοο ὅτι ἐὰν ἐχορηγοῦντο εἰο αὐτὸν τὰ χρειώδη, θαρρόντωοο ἀνεδέχετο τὴν

(¹⁾ Ἑλληνομνήμων ἢ σύμμικτα Ἑλληνικά, σύγγραμμα περιοδικὸν συντασσόμενον μὲν ὑπὸ [Μουστοξόδου] καὶ ἐκδιδόμενον ὑπὸ Φιλαδελφείωο Ἀθήνηοο 1843 τομ. Α'. φυλλ. 2, Σόρβολοοο Κρηῶοο σελ. 89.

μετακόμισιν τοῦ στόλου ἀπὸ τῆς Βενετίας εἰς τὴν λίμνην Γάρδαν. Τολμηρὸν ἐφάνη εἰς τὴν Σύγκλητον καὶ ὑπὲρ πάν ἄλλο δυσχερέστατον ἔργον ἢ μεταφορὰ στόλου πλέον ἢ ἐπὶ διακόσια μίλια μεταξὺ κρημνῶν καὶ ζυγῶν ὄρεων· ὅθεν ὁ ἐπαγγελόμενος ἐλογίσθη κατ' ἀρχὰς ὡς ληρώδης καὶ φρενόληπτος Γ ρ α ι κ ὺ λ ο ς. Πολλῶν δὲ λεγόντων περὶ αὐτοῦ σεμνοὺς λόγους καὶ ἐπαινούντων τὴν εὐφυΐαν, ἔτι δὲ καὶ αὐτοῦ ἰσχυρῶς καὶ ἀτρέπτως ἐπιμένοντος εἰς τὴν γνώμην, τελευτῶσα ἡ Σύγκλητος ἀνεπίσθη καὶ ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ πράξῃ κατὰ τὸ δοκοῦν. Ὁ δέ, προθύμως ἀπτόμενος τοῦ ἔργου, ταχέως ἀνείλκυεν ἀπὸ τοῦ ναυστάθμου δύο τριήρεις, τέσσαρας κέλητας καὶ εἰκοσιπέντε σκάφας, καὶ ἄνω διὰ τοῦ ποταμοῦ Ἀθέσιος *Adige* ἤγαγεν ἅπαντα εἰς Οὐκρῶνα, ἐκεῖθεν δέ, βόας — ὑποζεύξας ἀνά δύο καὶ ἀνά τέσσαρας, καὶ αὐτὸς αἰεὶ ὁ ἐπινοήσας τὸ ἔργον ἡγούμενος καὶ ἐπιστατῶν αἰσίως διήνυσεν τὴν ὁδὸν ἅπασαν μέχρι τῆς κώμης Μούρου. Ἐνταῦθα ὑποθέμενος ξυλίλους κυλίνδρους εἰς τὰς τριήρεις ἵνα ἐπιτρέχωσιν ἀκωλύτως, καὶ τὰ μικρότερα πλοῖα καὶ ἀμάξας ἐπιβιάσας ἤλαυνε διὰ πεδίων σχεδὸν ὀμαλῶν ἐπὶ ἕξ μίλια, καὶ διὰ τῶν μεγίστων ἀγώνων τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν ὑποζυγίων μετήνεγκε τὸ φορτίον εἰς τὴν καλουμένην λίμνην τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου. Ἐφίς αὐτῆς δὲ εἰς αὐτὴν, ὡσπερ τεῖχος, ἄβατοι, καὶ ἀπορρώγες πέτραι πρὸς ἐξωμάλυνσιν τῶν ἐποίων εἰργάσθησαν πολυάριθμοι χωρικοί, ἕως οὗ ἐπιλείναντες ὁπωσοῦν τὴν τραχύτητα, εὐκόλυναν τὴν διάβασιν εἰς τὰ πλοῖα, ἅτινα διαπεραιωθέντα εἰς τὴν λίμνην, ἀνείλκυσαν εἰς τὸν ζυγὸν τοῦ ἀντικειμένου ὄρους.»

«Ἐπίπονος ἦτον ἡ ἀνάβασις διὰ τοὺς λίθακας καὶ τὰ λοφώδη τῆς γῆς ἐπαναστατήματα, ἐξ ὧν καθίστατο σχολιὰ καὶ δύσβατος ἡ πορεία, καὶ μικρὴς ῥύαξ διὰ τῶν ἐκεῖ διασφάγων ἀγόμενος ἐχαράδρωσε καταρρέων τὸ ἀπόκλιμα τοῦ ὄρους, καὶ ἐκ τῆς πληθώρας αὐτοῦ εἰς τενάγη καὶ βράχεια δύσπορα προσέπιπτον οἱ ἀναβαίνοντες· εὐμεγέθεις βῶλοι

καὶ λίθι καὶ κορμοὶ ἀποτετμημένων δένδρων ῥιφθέντα ἐξ ἑκατέρας ὀχλῆς ἐγεφύρωσαν τὸν ῥύακα, καὶ μετὰ πολλοῦ κόπου καὶ μόχθου εἰς τὴν ὑπερτάτην ῥάχιν τοῦ ὄρους ἀνέσυραν τὰ πλοῖα. Πολλάκις εἶδον, λέγει ὁ Σαβελλικός, ἐμβριθῆς ἱστοριογράφος, τὰ ὄρη ἐκεῖνα, καὶ τοσοῦτος πάντοτε μὲ κατέσχε θαυμασμός, ὥστε οὐδεὶς ἔθιλε μὲ πείσει ποτὲ ὅτι ἐπίνοια ἢ δύναμις ἀνθρωπίνη ἴσχυσε νὰ σύρῃ τηλικούτον ὄγκον διὰ τῆς ὄρεινης ἐκείνης τραχύτητος, εἰάν ἐπὶ τοῦ κλίτου τοῦ ὄρους δὲν ἦσαν ἔτι καταφανῆ τὰ σημεῖα καὶ εὐδιάκριτοι οἱ ὄλκοι καὶ αἱ παλαιαὶ τῶν ἀμαξῶν τροχιαί, ἐξ ὧν ἐναργῶς ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ ἀξιοληθιμότερον τοῦτο ἔργον ἐπράχθη ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.»

«Οὐδὲν ἦτον τῆς ἀναβάσεως ἦτο πολίμοχος ἢ κατάβασις μάλιστα δὲ προκειμένης ἤδη ὀλισθηρᾶς καὶ δυσπορεύτου κατωφερείας· εἰς πάντας εἰφάνετο ἀναπόδρατος ὁ κίνδυνος, ὅτι φορτίον τόσῳ δυσάγωγον ἐμελλε κατακρημνησθὲν εἰς τὰς ὑποκειμένας πέτρας νὰ συντριβῆ διὰ τῆς προσρήξεως εἰς μυρία θρύμματι. Ἀλλὰ δὲν εἶχε περὶ τούτου τὴν αὐτὴν γνώμην ὁ Σόρβολος, ὅστις ἀπτόητος ἅμα καὶ ἐπίμονος ἕκαστον πλοῖον περιέζωσε διὰ στιβαρῶν σχοινίων, ὥστε ἡρέμα καὶ ἐπιτιδεῖως ἅπαντα κατεβίβασεν εἰς τὴν πεδιάδα. Ὅθεν κατὰ τὸν τρίτον μῆνα ἀφ' ἧς παρέλαβε τὰ πλοῖα ἀπὸ Βενετίας, καθείλκυσε οὐτὰ εἰς τὸν λιμένα Τούρβολον, ὅπου ἀναληφθέντα ἀπὸ τῆς φθορᾶς ὅσην ἔπαθον ἐκ τῆς παραδόξου χειρσοπορείας, εἰς ἀδόκητον βλάβην τῶν ἐχθρῶν ἐχρησίμευσαν κατ' ἐκείνον τὸν πόλεμον.»

«Δυνίμεθα λοιπὸν καὶ ἐν πιστοτέρᾳ ἀληθείᾳ νὰ εἰπωμεν περὶ τοῦ Σορβόλου ὅτι περὶ Ξέρξου εἶπον οἱ ῥήτορες καὶ ἱστορικοὶ πλεῦσαι διὰ τῆς Ἡπειροῦ. Καὶ εἰ μὲν ὁ βασιλεὺς εὖτος, ὡς διορύξας ἐν τῇ ὑπάρειά τοῦ Ἀθωνος Ἴσθμὸν εἰς δώδεκα σταδίων καὶ εἰς τόπον μάλιστα

(¹) *Sabellico, dett' ist. Vener. Deca III. ed. III. μεταφρ. Ἰταλ.* — *Petri Justiniani, Rerum Venetorum historia, VIII.*

πεδινόν και ὄχι μεγάλους ἔχοντα γειωλόφους, ἱστορήθη ὡς κυριάρχης και καταφρονητῆς τῆς φύσεως, και τὸ ἄχι δυσχερὲς αὐτοῦ ἔργον ἐξεθείασαν μὲν οἱ Λατινοί, πολλοὶ δὲ τῶν νεωτέρων ἐτόλμησαν νὰ λογισθῶσιν ὡς Ἑλληνικὸν μῦθον, πῶσον ἄρα μεγαλείτερον θαυμασμὸν πρέπει νὰ διεγείρη τὸ ὑπὸ τοῦ Κρητὸς ἐπινοηθὲν και εὐτυχῶς διαπραχθὲν ἐπιχείρημα; Ἐσοῦε μὲν και ὁ Μωάμεθ τὰς διήρεις και τριήρεις ἐπὶ τῆς ξηρᾶς και καθείλκυσε αὐτὰς εἰς τὸν λιμένα τῆς πολιορκουμένης Κωνσταντινουπόλεως, και τολμηρὸν ἦτο βέβαια και ταχὺ τὸ ἔργον, ἀλλ' ἐξ περιπόου μιλίων ἦτο ἡ ὁδὸς ἐκείνη και ὄχι διακοσίων, οὔτε ὑψηλὰ ὄρη και ποταμοὶ διελάμβανον τὴν πορείαν. Καὶ ὅμως τῶν ἐκπεπληγμένων βυζαντινῶν ἱστοριογράφων ὁ μὲν ἀναβοᾷ τίς ποτε ἤκουσεν ἢ εἶδεν τιοῦτον ἔργον; ὁ δὲ εἰκάζει ὅτι ὁ Σουλτάνος ἐμίμηθη τὸν Αὐγουστον και Νικήταν τὸν Πατρίκιον, ὅτε διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου σύραντες τὰ πλοῖα μετεκόμισαν αὐτὰ εἰς τὴν ἀντίπεραν θάλασσαν. Ἄλλ' αὐτοὶ οὔτοι οἱ ἱστορικοὶ διὰ τὴν μεγάλην τῶν Ἑλλήνων και τῶν Ἰταλῶν πρὸς ἀλλήλους συναλλαγὴν και ἐπιμιξίαν δὲν ἠδύαντο ν' ἀγνωῶσι τὰ τοῦ Σορβόλον και ὤφειλον ἴσως ὀρθότερον νὰ πιστεύσωσιν ὅτι ὁ Ἑλλην εὖτος, ὠφελήσας τοὺς ἀλλοθνεῖς ἔδωκεν ὄχι ἐκ προνοίας εἰς τὸν Μωάμεθ τὸ παράδειγμα ἐπιχειρήματος, οὔτινος ἢ μίμησις ἀπέβη ὀλεθρία εἰς τὸ ἔθνος. Ἄλλὰ και Ἐνετοὶ ἱστοριογράφοι ὀφιαιτέρας ἐποχῆς καλοῦντες ὄχι μόνον φοβερόν, ἀλλὰ και ἀνήκουστον και μάλιστα ὑπεράνθρωπον τὸ κατόρθωμα τοῦ Μωάμεθ, δικαίως δύνανται νὰ κατακριθῶσιν ὡς ἐπιλήσμονες τῶν πατρίων αὐτῶν παραδόσεων¹. Ἡμεῖς δὲ ὀφείλοντες δικαίως νὰ ἀναγράφωμεν εἰς τὰ ἡμέτερα ὅτι ἐθνικὸν εἰς τῶν ἀλλογενῶν τὰ ἀπομνημονεύματα εὐρίσκομέν διεσπαρμένον, ἐνῶ ἐπαινοῦμεν τὸ εὐφυὲς και ἐργῶδες μηχανήμα ἀνδρὸς Ἑλληνος, ἀσμέ-

(¹) Μιχ. Δουκ. ἱστορ. Κ. 38.

(²) Sagredo Nem. de Monarc. ottoman σ. 56.

νωσ ὑπενθυμίζομεν ὅτι, μετὰ τρεῖς και ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδας, ἕτερος Ἑλλήν, Μαρῖνος Κορβούρης, δὲ τῆς εἰς τὴν Πετροῦπολιν μετακομίσεως ὑπερόγκου τινὸς πέτρας ἐπεχείρησε και συνετέλεσε τὸ μέγιστον τῶν ἔργων, ὅσα μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐγίνωσκεν ἡ μηχανικὴ.»

Α. Ν. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ.

(Ἀκολουθεῖ).

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΡΟΥΜΟΥΝΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Σκοπῶ νὰ συγκρίνω τὴν εἰσαγωγικὴν δύναμιν τοῦ ἐμπορίου πρὸς δύο χώρας, τῶν ὁποίων τὸ οἰκονομικὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ μέλλον ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις συναντᾶται. Αἱ χῶραι αὗται εἶναι ἡ Ἑλλὰς και ἡ Ρουμουνία. Ἀφ' ἐνὸς ἡ Μεσόγειος θάλασσα και ἀφ' ἐτέρου ὁ Δούναβις, ἰδοὺ δύο αἰώνιοι κρίκοι τοῦ μεγαλοπρεποῦς συνδέσμου, δι' οὗ ἡ θεία Πρόνοια ἤνωσε τὴν ἀνατολικὴν χερσόνησον τῆς Εὐρώπης πρὸς τὸν δυτικὸν κόσμον αὐτῆς.

Λαμβάνων ὡς χρονικὸν σημεῖον συγκρίσεως τὸ ἔτος 1872, παρατηρῶ, ἀπὸ σχετικῶν ἐν ταῖς δυσὶ χῶραις ἐπισημῶν δημοσιεύσεων, ὅτι κατ' αὐτὸ τὰ πρὸς ἐσωτερικὴν κατανάλωσιν εἰσαχθέντα ἐμπορεύματα ἐν μὲν τῇ Ἑλλάδι ἀναβιβάζονται εἰς δραχμὰς 99,068,404 ἐν δὲ τῇ Ρουμουνίᾳ εἰς φράγκα 90,675,283. Προσθετέον, ὅσον ἀφορᾷ τὴν Ἑλλάδα, ὅτι συνυπολογιζομένης και τῆς ἐπὶ ἀποταμιεύσει και διαμετακομίσει εἰσαγωγῆς ἀναβιβάζεται τὸ ὅλον αὐτῆς εἰς δρ. 128,134,825. Ὑπάρχει λοιπὸν ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς εἰσαγωγῆς μεταξὺ γενικοῦ και ἐιδικοῦ ἐμπορίου διαφορὰ πλέον τῶν 38 ἑκατομ. δρ. δεικνύουσα τὴν ἐπίκαιρον ἐν τῷ ἀνατολικῷ ἐμπορίῳ γεωγραφικὴν θέσιν τῆς Ἑλλάδος. Δυστυχῶς δὲν εἶναι γνωστὴ ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης ἡ ἐν Ρουμουνίᾳ διαμετακομιστικὴ εἰσαγωγὴ,

ἥτις πάντως, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῆς τοπολογικῆς τῆς χώρας ἀναπτύξεως, εἶναι πολλῶ μικροτέρα.

Ἡ πρὸς ἐσωτερικὴν κατανάλωσιν εἰσαγωγὴ διανέμεται ὡς ἀκολούθως μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ρουμανίας:

Εἶδη ἐμπορευμάτων	Ἑλλάς	Ρουμανία
Υφάσματα βαμβακηρὰ	9,030,290 δρ.	7,219,244 φρ.
» ἐριούχα	5,818,561 »	8,735,436 »
» λινὰ	836,643 »	7,207,179 »
» μεταξωτὰ	679,742 »	2,594,508 »
Νήματα	1,860,854 »	1,679,306 »
Σίδηρος, Χάλυψ	1,843,004 »	4,135,461 »
Μηχαναὶ	263,722 »	1,723,017 »
Δέρματα κατεργασμένα	1,126,173 »	1,437,010 »
» ἀκατέργαστα	7,840,986 » »
Χάρτης	861,481 »	1,164,468 »
Καφές	1,936,107 »	1,030,118 »
Ζάχαρι	4,530,434 »	4,545,745 »
Διάφορα	62,400,032 »	49,076,785 »
Ὅλον	99,068,101 δρ.	90,545,277 φρ.

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω πίνακος προκύπτει, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ εἰσαγωγὴ ὑπερέχει τῆς Ρουμανικῆς ἐπὶ τριῶν εἰδῶν, τὰ ὁποῖα, εἰς ἑκατομμύρια, διατελοῦσιν ἐν τῇ ἐπομένῃ ἀναλογίᾳ. Υφάσματα βαμβακηρὰ 9: 7 $\frac{2}{10}$, δέρματα ἀκατέργαστα 7 $\frac{1}{10}$: 0, καφές 1 $\frac{9}{10}$: 1. Ἐπὶ τῶν νημάτων καὶ τῆς ζακχάρεως ἡ εἰσαγωγὴ τῶν δύο χωρῶν σχεδὸν συμβαδίζει. Ἀπ' ἐναντίας προίσταται ἡ Ρουμανικὴ εἰσαγωγὴ ἐπὶ τῶν ἐριούχων ὑφασμάτων 8 $\frac{7}{10}$: 5 $\frac{8}{10}$, ἐπὶ τῶν λινῶν 7 $\frac{2}{10}$: $\frac{8}{10}$, ἐπὶ τῶν μεταξωτῶν 2 $\frac{6}{10}$: $\frac{6}{10}$, ἐπὶ τοῦ σιδήρου 4 $\frac{1}{10}$: 1 $\frac{8}{10}$, ἐπὶ τῶν μηχανῶν 1 $\frac{7}{10}$: $\frac{2}{10}$, ἐπὶ τῶν κατεργασμένων δερμάτων 1 $\frac{4}{10}$: 1 $\frac{1}{10}$ καὶ ἐπὶ τοῦ χάρτου 1 $\frac{1}{10}$: $\frac{1}{10}$. Ἡ ὑπὸ τὸν τίτλον «διάφορα» γενικὴ κατηγορία τῶν λοιπῶν ἀντικειμένων τῆς εἰσαγωγῆς ἀνάγεται εἰς τὴν ποικιλωτέραν ἔποψιν τῆς Ἑλληνικῆς, ἔχουσιν πρὸς τὴν Ρουμανικὴν ὡς 62 $\frac{4}{10}$: 49. Ἐκ τῆς ἀντιπαράθεσεως

ταύτης προκύπτει ἡ πολυτελεστέρα περὶ τὴν ἐνδυμασίαν Ρουμανικὴ κατανάλωσις, ἥτις ἐν τῷ συνόλῳ τῶν ἐριούχων, τῶν λινῶν καὶ τῶν μεταξωτῶν ὑφασμάτων εἶναι πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ὡς 18 $\frac{4}{10}$: 7 $\frac{2}{10}$. Ἀφ' ἑτέρου καὶ ἡ περὶ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ σιδήρου καὶ τῶν μηχανῶν ὁμοῦ ἀναλογία 5 $\frac{8}{10}$: 2 καταβιβάζει τὴν θέσιν τῆς Ἑλλάδος σχεδὸν εἰς τὸ τρίτον. Τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι ἰδιαίτερος σημαντικόν, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ εἰσαγωγῆς παραγωγικῶν ὀργάνων (σίδηρος, μηχαναί). Ἄλλ' ἐνῶ κατ' αὐτὴν μειονεκτεῖ ἡ Ἑλλάς, δύναται νὰ σημειωθῇ ἐν τέλει ἡ ἐκ τῆς εἰς ἀκατέργαστα δέρματα εἰσαγωγῆς ἀφιλονεικητος ὑπεροχὴ τῆς βυρσοδεψίας τῆς (7 $\frac{1}{10}$: 0).

Ἐὰν ἀπὸ τῶν εἰδικῶν τούτων μεταβῶμεν εἰς τὴν διεθνῆ διανομὴν τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν εἰσαγωγῆς, κατὰ μὲν τὴν Ρουμανίαν ἡ πρώτη θέσις ἀνήκει εἰς τὴν Αὐστρίαν (33, 763,290 φρ.), ἡ δευτέρα εἰς τὴν Ἀγγλίαν (21,379, 422 φρ.), ἡ τρίτη εἰς τὴν Τουρκίαν (17,727,581 φρ.), ἡ τετάρτη εἰς τὴν Γαλλίαν (15,632,646 φρ.), καὶ ἡ πέμπτη εἰς τὴν Γερμανίαν, (7,376,581 φρ.). Κατὰ δὲ τὴν Ἑλλάδα ἡ πρώτη θέσις ἀνήκει εἰς τὴν Ἀγγλίαν (25,664, 068 δρ.), ἡ δευτέρα εἰς τὴν Τουρκίαν (16,366,260 δρ.), ἡ τρίτη εἰς τὴν Ρωσσίαν (15,403,744 δρ.), ἡ τετάρτη εἰς τὴν Αὐστρίαν (14,146,904 δρ.), καὶ ἡ πέμπτη εἰς τὴν Γαλλίαν (14,020,736 δρ.).

Ἡ γενικὴ ἔποψις τῆς ὅλης ἐκατέρωθεν πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ρουμανίαν εἰσαγωγῆς παρέχει ἰδιαίτεραν πρὸς ἑκατέραν τῶν δύο τούτων χωρῶν σημασίαν, ἅμα ἀναλογισθῆ πρὸς τοὺς κινουῦντας τὸ ἀνά χεῖρας ἐμπορικὸν φαινόμενον πληθυσμούς. Διότι ἐνῶ ἀφ' ἑνὸς κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1870 ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδος ἀναβαίνει εἰς 1 1]2 ἑκατομ. ψυχῶν, περὶ τὴν αὐτὴν δὲ ἐποχὴν ὁ πληθυσμὸς τῆ Ρουμανίας ὑπελογίζετο εἰς 4 $\frac{1}{10}$ ἑκατομ., ἀφ' ἑτέρου ἡ εἰσαγωγικὴ τῶν χωρῶν τούτων κίνησις ἐν ἔτει 1872 εἶναι σχεδὸν ἴση (99 ἑκατομ. δρ. ἡ Ἑλλάς : 90

εκατομ. φρ. ή Ρουμουνία). Ἡ ἐμπορικὴ λοιπὸν δύναμις τοῦ πρὸς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν Ἑλληνικοῦ βραχίονος εἶναι τριπλασία τῆς τοῦ παρὰ τὸν Δούναβιν Ρουμουνικοῦ.

ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΙ.

Ἐρρέθη πολλάκις, ὅτι χώρα κατοικουμένη ὑπὸ 1 $\frac{1}{2}$ ἑκατομμυρίου ἀνθρώπων, ἡ Ἑλλάς, πρέπει νὰ ἀπελπισθῆ ὅσον ἀφορᾷ τὴν παράταξιν μεγάλων στρατιῶν. Καὶ οἱ ἄνδρες καθυστεροῦσι καὶ τὰ ἐφόδια ἐλλείπουσι. Τὸ θέμα εἶναι τόσον σοβαρὸν, ὥστε, ἐν ᾧ χρόνῳ τὸ διαχειρίζεται ἡ πολιτικὴ, δὲν εἶναι ἀπὸ σκοποῦ νὰ τὸ ἀναλύσῃ ἡ οἰκονομικὴ. Θὰ λάβω τὰς ἀποδείξεις αὐτῆς οὐχὶ ἐκ τῆς ἐνεστῶσης τοῦ ἔθνους ζωῆς, ἀλλ' ἐκ τῆς παρελθούσης. Ἐάν ἀληθὴς ἡ ἱστορία τῆς τελευταίας, (μήπως μετετέθη ἡ Ἑλλάς ἐν τῷ μέσῳ τῆς Ἀφρικῆς ἢ τῆς κατεφυγμένης ζώνης, ἵνα οἱ ἐθνολογικοὶ καρποὶ τῆς ἀπολέσῃσι τὸν χαρακτῆρα τοῦ κλίματος καὶ τῆς φυλῆς ;

Βεβαίως μικρὰ φαίνεται ἡ πρακτικὴ δύναμις 1 $\frac{1}{2}$ ἑκατομμυρίου ἀνθρώπων. Καὶ ὅμως θὰ ἀναδράμω εἰς μικροτέραν ἔτι. Ἀντὶ τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1876 μ. Χ. σὺν τῷ 1 $\frac{1}{2}$ ἑκατομμυρίῳ αὐτῆς, ἀρκεῖ ἡ Ἀθηναϊκὴ Δημοκρατία τοῦ 431 π.Χ. μετὰ τοῦ $\frac{1}{2}$ μόνου ἑκατομμυρίου αὐτῆς, ἵνα δώσῃ τὴν γενικὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔννοιαν.

Τὰ ἐνιαύσια εἰσοδήματα τῆς Ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας ἀνείρχοντο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἰς 1000 περίπου τάλαντα, ἐκ τῶν ὁποίων 600 ἐχορήγουν αἱ ὑποτελεῖς πόλεις καὶ 400 ἡ φορολογία αὐτῆς τῆς Ἀττικῆς. Ἀπὸ τῶν εἰσοδημάτων τούτων, μετὰ τὴν πλήρωσιν τῶν ἐνιαυσίων δημοσίων ἀναγκῶν, εἶχον συγκεντρωθῆ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου (Β', ιγ') 9,700 τάλαντα ἐν τῷ θησαυροφυλακίῳ τῆς Ἀκροπόλεως, ἐκ τῶν ὁποίων ἐδαπανήθησαν διὰ τὰ προπύλαια καὶ τὰλλα οἰκοδομήματα καὶ

εἰς Ποτίδαιαν 3,700 τάλαντα, ἀπέμενον δὲ διαθέσιμα 6,000 εἰς ἀργυρᾷ νομίσματα. Ποῖος ἦτο ὁ τίμιος καὶ ἰσχυρὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ, ὅστις συνήθροισε καὶ ἐφύλαξε τοιοῦτον θησαυρὸν; Ἐρωτήσατε τὰς 20 χιλιάδας τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν, οἵτινες εἶχον ὅλοι τοὺς ὀφθαλμοὺς των ἐπὶ τοῦ κοινοῦ τῆς πόλεως ἀγαθοῦ.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν 6,000 τούτων τάλαντων ὑπῆρχον καὶ ὑπὲρ τὰ 500 τάλαντα, εἰς χρυσὸν καὶ ἀργυρον, μὴ νομισματοποιημένα ἐν ἰδιωτικοῖς καὶ δημοσίοις ἀναθήμασιν, ἐν ἱεροῖς σκεύεσιν, λαφύροις Μηδικοῖς καὶ ἄλλοις τοιοῦτοις. Ἐκτὸς αὐτῶν ὑπῆρχον καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ναοῖς πλεῖστα ἱερὰ χρήματα. Ἐν περιπτώσει δὲ τελευταίας στενοχωρίας καὶ ὁ χρυσὸς τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὑπολογιζόμενος εἰς βάρος 40 τάλαντων. Καὶ τοιαύτη μὲν ἦτο ἡ οἰκονομικὴ παρασκευὴ τῆς Ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἐὰν ἀναγάγωμεν ὅλα τὰ ὡς ἀνωτέρω διαθέσιμα πολύτιμα μέταλλα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου εἰς ἀξίαν τάλαντων ἀργυρῶν, δὲν ἀπομακρυνόμεθα βεβαίως τῆς ἀληθείας, συγκεφαλαιῶντες τὸ ὅλον Ἀθηναϊκὸν ἀποταμίευμα εἰς 8,000 τάλαντα ἀργυρᾷ, τὰ ὁποῖα πρὸς 6,000 δραχμὰς ἀναβιβάζονται εἰς 48,000,000 δρ. ἰσοδυναμοῦντα, κατὰ τὴν ἔκτοτε μέχρι σήμερον νομισματικὴν ὑποτίμησιν (1:4), πρὸς 192,000,000 δρ. Οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι εἶναι ἐπὶ τοσοῦτον ἐκφραστικοί, ὥστε δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ἡ ἀπέναντι τῆς πρώην Ἀθηναϊκῆς τριπλασία νῦν Ἑλληνικὴ πολιτεία ἔχει πάντα λόγον ἵνα καλύψῃ τὸ πρόσωπον. Ὅλος ὁ ὄγκος τῆς συγκροτήσεως τῆς χρησιμεύει μᾶλλον πρὸς τὸ καταβροχθίζειν, παρὰ πρὸς τὸ ἀποταμιεύειν καὶ παρασκευάζεσθαι.

Ἡ δὲ πολεμικὴ τῆς Ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας εἶχεν ὡς ἐξῆς. Δέκα καὶ τρεῖς χιλιάδες ὀπλίται ἦσαν ἔτοιμοι πρὸς ἐκστρατείαν. Δέκα καὶ ἕξ χιλιάδες τοιοῦτοι (πρεσβύτεροι, νεώτεροι καὶ μέτοικοι) ἐφύλαττον τὰ φρούρια καὶ

τάς ἐπάλξεις. Χίλιοι διακόσιοι ἵπποις. Χίλιοι ἐξακόσιοι τοξόται. Τριακόσια πολεμικὰ πλοῖα (μὴ ὑπολογιζομένων ἐτέρων ἑκατὸν, τὰ ὁποῖα, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, συγχρόνως ἐναυπηγοῦντο). Διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῶν τριακοσίων τούτων πλοίων ἀπητοῦντο κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Boeckh (Πολιτικὴ Οἰκονομία τῶν Ἀθηναίων Β', κἀ) 60,000 ἄνθρωποι. Ὡστε ἡ ὅλη πολεμικὴ κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δύναμις ἀνείρχετο εἰς 91,800 ἄνδρας, πρὸς συγκρότησιν τῆς ὁποίας θεβαίως συνέτρεχον οὐ μόνον οἱ τέλειοι πολῖται ἀλλὰ καὶ οἱ μὴ τοιοῦτοι, ἐν γένει δὲ ὅλαι τῆς κοινωνίας αἱ τάξεις μέχρι τῆς δουλικῆς, τῆς ὁποίας ἡ χρῆσις διὰ τὴν κίνησιν ἰδίως τῶν πλοίων εἶναι ἱστορικῶς ἀποδοδειγμένη, ἄνευ ἀνάγκης ὑπομνήσεως τῶν 35,000 Βιλώτων, τοὺς ὁποίους ἀπὸ ἀναλόγου ἀνάγκης οἱ Σπαρτιατῆται παρέταξαν ἐν Πλαταταῖς.

Τοιαύτη ἡ πρακτικὴ ἔννοια τῆς πολεμικῆς παρασκευῆς ἐπὶ πληθυσμοῦ 500 χιλ. ἀνθρώπων. Τὸ πέμπτον σχεδὸν αὐτοῦ ἦτο ἑτοιμον νὰ ἀγωνισθῇ ὑπὲρ πατρίδος, διὰ πάσης πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς προνοίας, διότι, καθὼς ἔλεγεν ὁ Περικλῆς, «τὰ πολλὰ τοῦ πολέμου γνώμη καὶ χρημάτων περιουσία» κρατοῦνται.

Πόσον διαφέρουσι τὰ ἀντίστοιχα φαινόμενα τοῦ νεωτέρου βίου τῆς Ἑλλάδος! Νομίζει τις ὅτι ὀνειρεύεται. Ἐὰν ὑπάρχη ἐνότης ζωῆς εἰς τὸ πείσμα τοῦ φεύγοντος καὶ ἀνανεουμένου χρόνου, οἱ 90 χιλ. πολεμιστῆται τῆς Ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας ἐγείρουσι τοὺς ὤμους ἀπέναντι τῶν 15 χιλ. τῆς ὅλης σήμερον Ἑλλάδος, οἱ 1200 ἵπποις τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων μειδιῶσι πρὸς τοὺς ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Ἄρεως 283 διαδόχους των, καὶ ἡ σημαία τῶν 300 δημοκρατικῶν τριήρων διαβαίνει ὑπερήφανος κατ' ἔμπροσθεν τῆς πύρας τῶν δύο μόλις πλοίων τοῦ ἡμετέρου ναυτικοῦ.